

URBÁN ALADÁR

Agitáció és kormányválság 1848 májusában

1848 tavaszán és nyarán Bécsben egymást váltják a miniszterek, sőt a kormányok. Pest-Budán ugyanakkor — a növekvő nehézségek ellenére — a Batthyány-kabinet szeptember elejéig hivatalban marad, sőt akkor is csak „külső fejlemények” (bécsi nyomás) kényszerítik lemondásra. Ezt, mint tényt többnyire tudomásul vettük, és fel sem merült a gondolat, hogy ez másként is alakulhatott volna. Pedig 1848 májusában, a Lederer tábornok elleni budai tüntetés és az azt követő katonai vérengzés következtében, különböző tényezők együtthatásaként, olyan helyzet állott elő a fővárosban, hogy az könnyen az első felelős magyar minisztérium lemondását eredményezte volna. Bár ez elmaradt, kétségtelen tény, hogy sajátos válság alakult ki, amely egyaránt érintette a kormányt és baloldali ellenzékét. Ez a *májusi válság* megérdemli az elemző figyelmet, mindekelőtt azért, mert segít reálisan megítélni a radikálisok erőviszonyait, magyarázatot ad a vártnál is nagyobb választási vereségükre. Egyben adatokat szolgáltat Kossuthnak ezidő tájékoztatásában a kormányban betöltött szerepére, valamint a baloldalhoz való viszonyára, amely ekkoriban szemmel láthatólag nélkülözötte még a szövetség elemeit.

A májusi válság érdekességét csak fokozza, hogy azok egyik főszereplője Petőfi Sándor. Ismeretes, hogy — a közkeletű történeti kézikönyvvel ellentétben — az irodalomtörténet ma már nem úgy tekint Petőfira, mint aki 1848 április—májusában is vezető alakja a fővárosi fejleményeknek, aki — miután a május 12-i népgyűlésen élesen kikelt a kabinet ellen — a mögötte levő radikálisokkal ezekben a napokban még rá tudta kényszeríteni akaratát a kormányra. Azzal azonban mind a mai napig adós mind az irodalomtörténet, mind pedig történetírásunk, hogy — túl a pusztá felháborodáson és a fiatalosan meggondolatlan nyilatkozatokon — volt-e Petőfinek és társainak valami távolabbi célja ezzel a minisztérium elleni támadással. A kérdést az teszi indokolttá, hogy a Petőfi által összehívott ismeretes népgyűlésre nem a vérengzés másnapján, hanem csak két nap múltán került sor. Azok után, hogy május 11-én délelőtt Pest megye küldöttsége, Nyáry Pál vezetésével, István nádort kényszerítette, hogy rendelje el a katonaság tettének kivizsgálását. A megyebizottmány fellépésével egyben elérte, hogy Lederer tábornok, budai katonai főparancsnok azonnal és menekülés-szerűen Bécsbe távozott. A másnapi népgyűlés — éles kormányellenes kirohanások után (Petőfi: „én a minisztériumra nem a hazát, sőt a kutyámat sem bíz-nám”) — küldöttségeket meneszt ugyanekhez a minisztériumhoz . . .

A május 12-i népgyűlés hangvétele egyébként, úgy tűnik, összecseng a Marczius Tizenötödike előtte nap este, május 11-én megjelent cikkével, amely — nyomdatechnikai okokból — a napisajtóban elsőként foglalkozhatott a május 10-i katonai vérengzéssel. A lap a Batthyány-minisztériumot teszi felelőssé a

fejleményekért és követeli: *Nyáry alkosson egy új minisztériumot, legyen egyezség Kossuthal!* A lapnak ugyanez a száma hírt ad a Petőfi által másnapra összehívott népgyűlésről. Ez pedig kétségtelenné tesz valamiféle együttműködést Petőfi és Pálfi Albert, a Marczius szerkesztője között. Ez annyira nyilvánvaló volt az ekkor még Perczel Mór által vezetett rendőrségnek is, hogy annak emberei a költőt és szerkesztőt — kormányellenes támadásaik miatt — május 15-én este a Pilyaxban *együtt* hazaárulózták le, és támadásuk a jelenlevők többségénél meghallgatásra talált.

A Marczius idézett cikke Nyáry Pált, Pest megye alispánját úgy emlegeti, mint az elképzelésük szerinti új minisztérium megalkotóját, mint az új miniszterelnök-jelöltet. Így *a kormányon kívül álló Nyáry* magatartását ugyanúgy vizsgálat alá kell vonnunk, mint a vele egyidejűleg emlegetett és *kormányon levő Kossuth* tevékenységét és kijelentéseit. A radikálisok szerepének tárgyalásán túl az említett két politikusnak ezekben a napokban játszott szerepét bemutatva, talán sikerül az említett májusi válság tényezőinek sokféleségét érzékeltetnünk.

Célunk érdekében az esemény három összetevőjét: a radikálisok tevékenységét, Nyáry, valamint Kossuth szerepét külön-külön számla bontva vizsgáljuk fel, hogy jobban nyomon követhetőek legyenek a kusza, sokszor ellentmondásos fejlemények. Mivel egy évszázad távolából gyakran nehezen megfogható kapcsolatok felidézését is meg kellett kísérelnünk, helyenként teret kellett adnunk feltevéseknek is. Feltételezéseinket azonban egyrészt igyekeztünk mindég dokumentálható elemekhez kapcsolni, másrészt a majdnem bizonyosat is inkább csak valószínűnek tekinteni. Kétségtelen, hogy nem tudtunk minden felmerülő kérdést véglegesen és megnyugtatóan megválaszolni. Reméljük azonban, hogy a megszokott kép átrendezésével, új összefüggések megkísérelt bemutatásával, sikerült a sohasem csak fehér-fekete történelmi valóság bonyolultságát némiképp érzékeltetni.

1. A radikálisok és a kormány

A radikálisok meglehetősen türelmetlenül várták, hogy a magyar történelem első felelős minisztériuma hogyan kezd munkájához. Lapjuk, a *Marczius Tizenötödike* már a kormány Pestre érkezése előtti napon, április 13-án arról írt, hogy érdeklődéssel várják a minisztérium érkezését és tetteit. Csak egytől félnek: a tétlenségtől. És miközben a kormány jóformán még be sem rendezkedett leendő hivatali helyiségeiben, ténylegesen át sem vette a folyó ügyeket a március végén kinevezett és a fővárosba küldött miniszteri ideiglenes bizottmány tagjaitól (Szemere, Klauzál, Pulszky), 17-én már azt panasolta a lap, hogy észre sem lehet venni, hogy a minisztérium megérkezett. 19-én pedig megfogalmazta a miniszterek elleni kifogást: „A panasz, a vád egy, de az nagy és elhatározó: a tétlenség.”

Kritizáltnivaló valóban nem volt más. A Batthyány-kormány ezekben a napokban állította össze a minisztériumi főtisztviselők (államtitkárok, osztályfőnökök, tanácsosok, titkárok stb.) névsorát. A tényleges kinevezések április 30-tól kezdődtek meg (akkor is csak a Belügyminisztériumban), s a minisztérium „osztályai” — ahogy az 1848: III. tc. 14. § nevezi a tulajdonképpeni szakminisztériumokat — érdemi munkájukat csak május első hetében kezdhették meg. Amiről pedig a minisztertanács és a miniszterelnöki titkárság, elsősorban a hatalom tényleges gyakorlása szempontjából multhatatlanul fontos *katonai kérdésben* április 16-án, 20-án, 22-én és 24-én intézkedett, arról csak április 26-án

jelent meg először rövid értesítés a Pesti Hírlapban, amely a Közlöny megjelenéséig a hivatalos lap szerepét töltötte be.

Ilyen körülmények között érthető, hogy a Marcius Tizenötödike *április 20-án*, a pesti antiszemita tüntetések másnapján (amikor a kormánya a legnagyobb határozottsággal, részben a miniszterelnök személyes irányításával fojtotta el a zavargásokat), egyelőre csak *elvi fenntartások* hangoztathat. Aláírás nélküli vezércikke — amelyet, s ezidőtájt a többi hasonlót, bizvást Pálfi Albert szerkesztőnek tulajdoníthatunk — megmagyarázza, miért bizalmatlanok a kormánnyal szemben: „A mi radicalismusunk kiválólag nem szenvedheti azt, hogy a jelen ministerium az ország bizalmát csak *per fictionem* bírja.” (Kiemelés a szerzőtől.) Elismeri, hogy a kormány az ország legnépszerűbb férfialból áll, de eredetével szemben fenntartásokkal él: „A ministeriumnak azon nyomasztó eredendő bűne van, hogy egy cast képviselőinek többségéből származott.” Világos és határozott megfogalmazása ez a radikálisok elvi megfontolásának, amely a *nemesi országgyűlés* tevékenységének eredményeként létrejött kormányt nem tekinti véglegesnek. Logikus következménye ennek a követelés, hogy a minisztérium hívja össze sürgősen a *népképviseleti országgyűlést*: „Hívják össze a nemzeti gyűlést, és ha ennek tisztító tüzét kiállják, nem fog ellenük egy hang sem emelkedni.”

Igy kerül a radikálisok akcióprogramjának középpontjába az országgyűlés sürgetése, követelése. Minden fejtegetés ide vezet, minden javaslat ebben látja a panacéát. Nem engedelmeskednek a kormánynak? A nemzet majd tudni fogja, mit cselekedjék! A minisztérium gyengének érzi magát? Appelláljon a nemzetre, hívja össze a nemzetgyűlést! A nemzetgyűlés, az „alvó oroszlán” majd változtat a dolgon. A nemzetgyűlés lesz a „nagyyszerű jury”, amely ítélkezik a kormány felett. Bécs nehézségeket támaszt, az államadósság kamatait követeli, felüti fejét a reakció? Mindezek kitűnő jelszavakat adnak az országgyűlési választásokra, amelyek így a pecsovicsok elleni és a bécsi befolyástól való felszabadulás jegyében folynak majd le. Mint a Marcius írta május 5-i vezércikkében: „E szó, hogy fizessetek évenként tíz milliót, vagy újra német vérrel meg fogunk benneteket hódítani, a világon a legszebb jelszó, melly alatt a legközelebbi országgyűlésre megtarthatjuk a követválasztást.”

A kormány hivatalsszervező tevékenysége, pontosabban ezzel kapcsolatos *káderpolitikája* — amelyben bizonyos megkötést jelentett a III. tc. 25. §-a, amely a régi kormánysszerveknél dolgozott tisztviselők egy részének átvételéről intézkedett — rövidesen haragos észrevételekre adott okot. A Marcius Tizenötödike már az első szállongó hírek hallatára, április 24-én szóvá tette a nepotizmust, és a kinevezésekben megvalósítani szándékolt „koalíciós” törekvéseket. Következő nap szemére vetette a minisztériumnak, hogy „minden jóra való ok nélkül” a legkeményebb oppozíciónak teszi ki magát. 27-én szarkasztikusan mutat rá, hogy a jelek szerint az a legjobb ajánlólevél, ha valaki pecsovics volt, s március 15-én hirtelen megtért. (Széchenyi is feljegyezte, hogy Kossuth a közlekedésügyi minisztérium személyzeti listájára azt mondta, hogy „esupa Pecsovics”.) Amikor pedig a hivatalos kinevezések is nyilvánosságra kerültek, Csernátoni Lajos — a Marcius hangadó munkatársa — május 3-án frappánsan mutatott rá: „A régi rendszer emberei *en masse* alkalmaztattak . . .” (Kiemelés a szerzőtől.)

A baloldal tehát a kinevezések miatt sértett és reményeiben csalódott volt. A mellőzésnek ez az érzése többnyire nem megalapozott, hiszen baloldaliak is nyertek alkalmazást — gyakran éppen Szemere rendőrségénél —, másrészt egyesek várakozása indokolatlan, hiszen a minisztérium elsősorban olyanokat alkalmazott, akiknek volt már valamiféle korábbi hivatali-kormányzati gyakor-

latuk. A sérelmek mindenesetre léteztek, sőt azokat csak növelték a Marczius Tizenötödike megállapításai, hogy azokat egy „radical ministerium” okozta, amely, annak ellenére, hogy „létele a törvényhozás rendes kifolyásának tekinthető, még is nem más, mint forradalmi kormány” (április 29.). Ez kétségtelenül ellentmond az április 20-i nyilatkozatnak, de nem áll egyedül. Csernátoni a fentebb idézett május 3-i cikkében ugyancsak „az ellenzék kebeléből” kiszállott testületnek tekintti az egyébként nap mint nap támadott első felelős miniszteri-umot, amely — mint írja — „testünk teste, és vérünk vére . . .”

A kritikai észrevételek másik csoportja nem ilyen szubjektív természetű. Azok meglehetősen „kényes kérdést” érintenek: a *Bécshez való viszony* kérdését. A márciusi törvények ugyanis — különböző okok miatt — több lényeges problémát nyitva hagytak. Így nem intézkedett a törvény az országban állomásozó katonaságról, pontosabban a magyarországi *katonai főparancsnokságok* új szolgálati viszonyáról, azoknak a magyar hadügyminisztérium alá rendeléséről. (A törvény csak a bécsi magyar kancellária, a budai Helytartótanács és a kamarai igazgatás felszámolásáról beszél, de nem érinti a katonai kormány szerveket. Általánosságban emlegeti a katonai és honvédelmi kérdéseket, de konkrétan csak a magyar katonaságnak külföldön való alkalmazásáról intézkedik.) Másrészt nem intézkedett sem az országgyűlés, sem a törvény az *osztrák államadósság* kamatainak átvállalásáról. A tárgyaló felek mindkét esetben — sürgetve az idő, a rohanó események által — csak félmegoldásban állapodtak meg. Mindkét fél a jövőre, az erőviszonyok új, számára kedvezőnek remélt alakulására akarta halasztani a döntést.

A Batthyány-kormány magatartása áprilisban nem volt azonos a két kérdésben. Ami az utóbbit illeti: az udvar április 7-én — tehát még a pozsonyi országgyűlés időszakában — királyi kéziratot küldött a nádornak, amelyben az államadósság évi kamata negyedének, mintegy 10 milliónak átvállalásáról szóló nyilatkozatot sürgetett. Ismeretes, hogy a nádor — a leendő minisztérium tagjaival egyetértésben — nem vitte az osztrák kívánságot az országgyűlés elé, így annak kérdése megoldatlan maradt. Mikor a pozsonyi országgyűlés feloszlása után az osztrák minisztertanács a válasz nélkül hagyott királyi leiratot közzétette a Wiener Zeitungban, a magyar kormány sem hallgathatott tovább. Ezért az április 7-i királyi leiratot április 20-án a Pesti Hírlap is leköszölte, egyelőre minden megjegyzés nélkül. Majd 23-án szerkesztőségi cikkben szögezte le, hogy *szó sem lehet az államadósság átvállalásáról!* Ez volt a minisztérium hivatalos álláspontja, Deákot és Széchenyit is beleértve.

Ilyen körülmények között a baloldálnak ehhez alig volt mit hozzátennie, mint kiviláglik ez a Marcziusnak április 24-i, az államadóssággal, illetve annak megtagadása miatt, Bécs gazdasági jövőjével foglalkozó cikkéből. Annál élesebb a szerkesztő hangja, amikor az osztrák sajtónak azzal a kitételével foglalkozik, hogy ha Magyarország nem vállalja az államadósságot, akkor ismét német véren kell meghódítani. Május 5-én kijelenti: „Az osztrák kormány Magyarországnak hadat izen!” Egyidejűleg Ausztria széthullásáról, teljes elerőtlenedéséről ír. Másnap pedig — a kormány aluszékonyságát ostorozva — elhangzik a megdöbentető tétel: „Az *austriávali háború kétszer kettő négy.*” (Kiemelés a szerzőtől.)

A szélsőséges Lajtán-túli hang után nem akadhatunk fel a Marczius hangvételén. (Azon a következtetésen sem, hogy egyidejűleg láttatja nagynak a veszélyt, amely Bécs részéről fenyeget, és kicsinyli le Ausztria erejét.) Nem ilyen egyszerű azonban a helyzet a másik, a katonasággal kapcsolatos kérdésnél.

Az országban állomásozó katonaság kérdése — eltekintve most attól, hogy a magyar ezredek zöme külföldön volt — meglehetősen nagy gondot okozott az első felelős magyar miniszteriumnak. Főleg azért, mert április 11-e, hivatalba lépése után sem rendelkezett vele kormány szinten. A szolgabírók, vagy alispánok az ezred- vagy hadosztálypatancsnokságokhoz fordulhattak segítségért akár a zsidókat fosztogató zavargók, akár a földfoglaló parasztok ellen. A katonaság felettes hatósága azonban a budai General-Kommando volt, annak vezénylő tábornoka pedig változatlanul csak Bécestől fogadott el parancsokat. Ezt a kormány már április 17-én megértette, amikor Lederer — hivatkozva, hogy semmilyen leiratot nem kapott még, amely szerint a magyar kormánynak volna alárendelve — megtagadta a budai fegyvertár felülvizsgálatának engedélyezését, s Bécsbe utazott eligazításért.

Az április 19-i pesti, az április 23-i pozsonyi antiszemita zavargások, majd az április 24-i nagyikikindai vérengzés meggyőzték a kormányt, hogy *katonai erő nélkül* nem boldogulhat. Mivel pedig az eddig csak önkéntes alapon szervezett *nemzetőrség* nem jelentett még reális erőt (április végén kb. 50—60 ezer fő lehetett, de csak mintegy negyede volt tőrhetően felfegyverezve, kiképezve és szervezve azonban ez sem volt), egyrészt együtt kellett működnie a katonasággal, másrészt sürgősen *alkotmányos megoldást* kellett keresnie a kérdés rendezésére. (Az országban a kormány tudtával 18 ezer, de mint május elején Bécsben Batthyánynak bebizonyították, több mint 30 ezer sorkatona volt.)

Ilyen körülmények között az ország érdekét valóban nem szolgálta a kérdés elmergesítése. Annál is inkább nem, mert a magyar kormány ez esetben Bécestől várt — igaz, törvényes jogcím alapján — számára kedvező intézkedéseket. Nem kisebb kérdésben, mint a haderő, *a tényleges hatalom eszközének kérdésében*.

A Marcius Tizenötödike a maga elméleti alapjából kiindulva, az Ausztria elleni érzelmeit egyáltalán nem rejtve véka alá, ténylegesen nem segítette, hanem csak nehezítette a kormány helyzetét ebben a kérdésben. Az április 26-i szám — a kormány aznapi, a katonasággal kapcsolatos problémákról szóló tájékoztatása kapcsán — kioktatja a miniszteriumot: „Parancsolni kell tudni. Meg kell simpliciter tiltani, hogy a katonai hatóságok, hivatalvesztés terhe alatt, ne merészelve valahonnan rendeleteket elfogadni.” Két nappal később, 28-án is „bátrabb politikát” sürget, vagy azt, hogy mondja ki a miniszterium: *az 1848: III. tc. nem valóság!* Nem érti, miért kellett a fegyvertár vizsgálatát felfüggeszteni. A fegyvertár a nemzet tulajdona, s „kell-e oda utasítást várni, hogy az ember a tulajdonát megtekinthesse?”

Május 1-én még tovább megy a lap, s az ország forradalmi állapotáról (?), valamint a kormány ehhez nem illő erélytelenségéről beszél. Rátérve a Bécshez való viszonyra, kijelenti: „A ministerium, míg nem volt megalakulva, helyesen tévé, ha azon elvek feszegetését, melyek austriai viszonyunkat élére állítják, mentül inkább mellőzé. De egyszer itthon Pesten, ha régi elveit, melyekkel (sic) a kormányba juthatott, meg akarja tartani, más politikát kell követnie.” A kormánynak „a hatalom ágyudörgésével” kellett volna az ország szívében megjelenie, erővel fellépnie. Ezzel két héttel korábban a horvát ellenforradalomnak talán még elejét lehetett volna venni, — állítja a lap. Másnap Csernátoni világosan kimondja, hogy két törvény okozza a bonyodalmakat és zavart. „Ezen két törvény egyike haderőnk rendelkezési jogát nem biztosította kellően, elleneink kezében fegyvert hagyott . . .” (Kiemelés a szerzőtől.)

A radikálisok tehát igen pontosan látják *a kormány kezét megkötő közjogi problémákat*. Mivel azonban teljesen *bizalmatlanok az alkotmányos megoldással*

szemben, vagy nem bíznak annak lehetőségében, folytatják, sőt fokozzák az agitációt a kormány ellen. Mikor híret vesznek, hogy a minisztérium mégis szerét ejtette a fegyvertár megvizsgálásának, egy elismerő szó sem hangzik el. A május 3-i, erről beszámoló cikkek csak Lederer személyével, megbízhatatlanságával foglalkoznak. Másnap pedig az ügy kapcsán felteszi a lap a kérdést: miért kórtlen a minisztérium? A válasz elevenbe vág, de indokolatlanul eltúlozza a kormány gyengeségét: „Azért, mert a hányszor keményebb dologba kellene vágnia fej-szélét, inkább kibuvik, s az ügyet elhalasztja, mert mindig attól fél, hogy nem engedelmessé válik neki.” Hiába Batthyány az ideiglenes hadügyminiszter — folytatja a lap —, akiről köztudott, hogy nem enged magával packázni, gyakorlatilag a főhatalom Budán még mindig Lederer, *Metternich volt ágense* kezében van. A cikk szerint, ha a miniszterelnök és a katonai főparancsnok között összeütközésre kerülne sor, nem kétséges, hogy a gyakorlott katonák fölényben volnának a nemzetőrséggel szemben.

Ez valóban reális veszély, valóban lehetetlen állapot. De Batthyány éppen emiatt, és a horvát kérdés tisztázása érdekében utazott május 2-án — a nyilvánosság tudtával — Bécsbe. (A Marcius reagálása: baj lehet a független jelzővel a kormány címében!) Miután a probléma valóban komoly, mivel a radikálisok szerint sem kedvező a kormány katonai helyzete a fővárosban, ugyanakkor — mint május 1-én írták — tudják azt is, hogy „e pillanatokban még csak kevesen vannak, kik cabinetünkkel nincsenek megelégedve”, elképzelhető volna, hogy várakozó álláspontra helyezkednek, vagy nem fokozzák az agitációt a minisztériummal szemben. Legalább ezekben a napokban, amikor aggályaik helyességét Batthyány útjának esetleges kudarcra napok alatt igazolhatja — míg a miniszterelnök sikere a baloldali agitációját fordíthatja visszájára.

Azokban nem ez történt. A Marcius Tizenötödike hangja egyre izgatottabb, egyre nagyobb, növekvőnek látja a veszélyt május elején. „Fegyverbe, fegyverbe! a haza veszélyben van! kiáltás hallatszik mindenfelől . . .” írja május 2-án. „Ügyeink élére vannak állítva. Az ellenség nyílt sisakkal lép fel . . .” hirdeti május 5-én. Másnap pedig nyíltan vádat emel a minisztérium ellen, amely „aluszekony kétkedésével s vétkes mulasztásaival az ország existenciáját compromittálja”. A lap szerint, amíg „Lederer a budai ormokon az úr, addig a ministerium rendelkezései nem több, mint irka-firka, hatalma és állása valóságos püskösdi királyság”.

Tehát Lederer, a katonai kérdés osztrák exponense került — érthetően — a fővárosi radikálisok érdeklődésének homlokterébe. Elképzelhető, hogy a kormányt ez nem érintette volna közelről, — alkalmasint maga is meg akart az idős főparancsnoktól szabadulni — ha az agitáció nem lép a gyakorlat terére. Május 7-én este azonban megkezdődtek a fővárosban a *macskazenék*, egyelőre csak a tanuló ifjúságnak nem tetsző egyetemi tanárok ellen. Másnap este már kétségtelenül *kormányellenes éle* volt a tüntetéseknek, amelyeket három, a korábbi kormányzerveknél szolgált miniszteriális főtisztviselő (Duschek és Zichy Ferenc államtitkárok, Nyéky Mihály osztályfőnök) budai lakása előtt rendeztek. Május 9-én a Marcius-ban „*Országos macska zene*” hangzatos vastagbetűs cím alatt (a lap ezidőtájt a legrikkább esetben ad címet cikkeinek!) „Kopogó” indokolja meg, hogy a fenti személyek miért részesültek a „megtiszteltetésben”.

Május 9-én Pesten és Budán mindenki meg volt győződve arról, hogy aznap este a budai várban, Lederer lakása előtt rendeznek *macskazenét*. Annál nagyobb volt a meglepetés, hogy helyette Pesten, a József téren (ma: József nádor tér) Stahly Ignác országos főorvos, miniszteri osztályfőnök lakása előtt

tüntettek. Másnap „Kopogó” szükségesnek tartotta kifejteni, hogy Stáhly nagy tudós, de politikailag rossz hírben áll, ezért került reá is sor. A minisztérium rendőri osztályának irataiból azonban kiviláglik: a Várban olyan nyilvánvaló volt a *katonaság készülődése* a főparancsnok elleni tüntetés fogadására, hogy a belügyminiszter szükségesnek tartotta erről mind a budai, mind a pesti városkapitányt értesíteni. A hírek hallatára a tüntetésre készülődő fiatalok is meggondolták magukat, és nem mentek át Budára. De ha már összegyülekeztek, kerestek Pesten célpontot „rosszallásuk” kifejezésére. Így került sor Stáhlyra, aki ugyan nem igen politizált, de korábban maga is a Helytartótanácsnál dolgozott . . .

A Marciusban „Kopogó” másnap nemesak a Stáhly-ügyet magyarázza meg, de általánosít is. Kifejti, hogy a macskazenék a közvéleménynek a *sajtón kívüli* kifejeződései, vagyis azokat saját politikájuk folytatásának ismeri el. (Igaz, néhány nappal korábban a lap arról írt, hogy az elégedetlenek a kisebbséget, tehát nem a közvéleményt képviselik.) A cikk egyben sejteti, hogy nem kívánnak a bevált gyakorlattal fölhagyni. A Budán változatlanul tartó katonai készültség miatt azonban nem látszott valószínűnek, hogy egyhamar Lederer főparancsnokra kerüljön a sor. Annál kevésbé, mert az aznap, *május 10-én* reggel megjelent *Pesti Hírlap* már hozta a hírt, hogy Batthyány bécsi útja eredményeként a király — többek között — aláírta a kéziratot, amely a *magyarországi sorkatonaságot a felelős magyar kormány alá rendelte!* A baloldal tehát a már egyszer leállított tüntetést minden presztizsvesztés nélkül későbbi időpontra halaszthatta volna. Sejtethető volt, hogy Batthyány visszatérése után, rövidesen szolgálati úton is megérkezik Bécsből az utasítás a General-Kommando-hoz, amely értésére adja, hogy a magyar kormánynak engedelmességre tartozik. Ennek vétele után igen valószínűtlen, hogy Lederer saját elhatározása alapján tesz lépéseket „katonai becsülete” védelmére. De az esetleges tüntetések is elvesztették volna jelentőségüket.

A május 10-én este megrendezett tüntetés, amelyet a Várban, a fegyvertárban elrejtett vértés lovasság és a tüntetőket bekerítő gránátosok szétverték, igen komoly helyzetet teremtett a fővárosban. (A kardlap, szurony és puskatus, valamint a lovak patája több embert megsebeztek. Egyikük, egy orvostanhallgató május végén belhált kardvágásból eredő súlyos fejsébebe.) *Kevésen múltott, hogy nem következett be a nemzetőrség és a katonaság fegyveres összeütközése,* amit a magyar fővárosnak — s egyedül a magyar forradalomnak — a márciusi napokban sikerült elkerülnie. Mindez akkor következett be, akkor romlott meg a viszony a katonasággal, abban a pillanatban, amikor a *problémák megoldásának lehetősége* — legálábbis a kormány számára elengedhetetlenül fontos vonatkozásban — *adva volt,* s a valóraváltás is napok kérdése lehetett. (Furesa módon emlegeti a Marcius a Pesti Hírlap aznapi tudósítását a királyi kéziratokról: lekiesinyli azokat, és csak azt hangsúlyozza, hogy Batthyáynak nyole napra volt szüksége, hogy megszerezze.)

Ha a kormány tehetetlenségét, *Lederernek kiszolgáltatottságát* akarták egyesek bizonyítani, ez volt szinte az utolsó lehetőség. (A bécsi hadügyminisztérium május 12-én kelt levelében tájékoztatta a magyarországi főhadparancsnokságot új alárendeltségi viszonyukról.) De mi célt szolgált mindez? *Kinek volt jó az így előállott zűrzavar?* Kinek volt érdeke a válság, amelyben esetleg valóban *bekövetkezhett volna a minisztérium lemondása?*

Másnap, *május 11-én este* a Marcius Tizenötödike követelte: *Nyáry alkosson minisztériumot, legyen egyezés Kossuthtal . . .*

Joggal merül fel a kérdés: *a radikálisok szándékosan idézték fel a válságot?*

Valóban azt akarták, hogy a Batthyány-kormány mondjon le, s Nyáry alkosson minisztériumot? Vagy csak Pálfi egyéni kezdeményezéséről volt szó, aki ilyen szokatlanul éles formában adott kifejezést megdöbbenésének és felháborodásának? (Csernátoni ugyanebben a számban arról ír, hogy a miniszterek feleljenek a kiontott véreért!)

Az kétségtelen, hogy a macskazene elhalasztása esetén nem áll elő feszült helyzet a civil hatalom és a katonaság között. Az is valószínű, hogy a tüntetés szervezői joggal sejtették: a katonaság ingerült készülődése miatt a macskazene megrendezése nem történik simán, s a bekövetkező zavar csak a kormánynak okoz újabb gondokat. Igaz, a királyi leirat híre bátorítóan hathatott és ellensúlyozta a katonaság készülleteiről szóló értesítéseket, — már abban az értelemben, hogy a mégis megrendezendő tüntetés esetén a katonaság nem fogja fegyverét használni. Ugyanakkor maga a tüntetés is némileg értelmét veszítette, hiszen megszületett az intézkedés, amely Lederert (és vele együtt a temesvári, péterváradit és zágrábi főhadparancsnokságokat) a magyar kormány alá rendelte.

Vagyis egyaránt találunk olyan szempontokat, amelyek egyrészt a tervezett demonstráció veszélytelensége, másrészt annak elhalaszthatósága mellett szólnak. Négy emberöltő távolából ma már nehéz pontos választ adni arra, hogy miért került sor a nevezetes „macskazenére”. Az azonban nagyon valószínűnek látszik, hogy a május 7-i királyi leiratokat a baloldal *meglepetten* fogadta, mert nem hitt Batthyány útjának sikerében, sőt — a miniszterelnök több, mint egy hetes távolléte miatt — biztos volt a kudarcban! Úgy tűnik, Batthyány elmaradása mellett a *Bécsből érkező hírek* is fokozták a magyar radikálisok kormány ellenes fellépését. Ismeretes, hogy a Bécsben május 2-án és 3-án rendezett tüntetések után, *május 4-én Ficquelmont miniszterelnök lemondott.* (Az első miniszterelnök, Kolowrat már április 4-én visszavonult.) Így a bécsi fejlemények követezésre ösztönző példát adtak Pest radikálisainak, — és valóban: május 5-én, 6-án indult a sajtóban a kormány elleni élesebb támadás, 7-én pedig megkezdődtek a macskazenék! Logikusnak tűnt, hogy a minisztérium, amely a jelek szerint csődöt vallott Bécsben és elvesztette saját fővárosának bizalmát, le fog mondani. Ekkor jelent meg a Pesti Hirlap május 10-i tudósítása, amely felborította az ellenzék elképzeléseit.

Ez lehet a magyarázata annak, hogy *lebecsülték* a kétségtelenül jelentős eredményt, amit Batthyány elért, — az egyetlen lépést, amellyel sikerült a magyarság javára *módosítani* az áprilisban kodifikált eredményeket! A lebecsülésből, de a kormánybuktató igyekezet kudarcra feletti bosszúságból is fakadhatott azután a május 10-i budavári tüntetés, amelyet a katonaság brutális fogadtatásban részesített. Mindenesetre következetlenségnek látszik az a tény, hogy miközben a Marcius friss esti száma lebecsülően nyilatkozott a király május 7-i leiratáról, — ugyanakkor a tüntetők lebecsülték a katonai előkészületeket, amelyekről a hajóhíd budai hídfőjénél már hírt kaptak, és amelyek előtte napon elegendőek voltak, hogy tervüktől elálljanak. Másrészt kétségtelen tény, hogy a Lederer ellen demonstrálók nem akartak *fegyveres* összeütközést provokálni, hiszen teljesen fegyvertelenül vonultak a főparancsnok fegyveresekkel őriztetett lakásához. Ilyen sajátos körülmények között került tehát sor a tüntetésre, amely a vártnál jóval nagyobb visszhangot váltott ki: *nem botránnyt, válságot idézett fel!*

Felmerülhet még a gondolat, hogy a radikálisok már jóelőre készültek a kormány lejáratására és megbuktatására, hogy a minisztérium ellen április végén kezdett támadások csak ennek bevezetését szolgálták. Áttekintve a Marcius

Tizenötödike bírálatait, ez nem látszik valószínűnek. A már idézett április 20-i elvi nyilatkozat így szól a kormányról: „Kinyilatkoztatjuk, hogy a jelen minis-
teriumnál egy más, radicalabb combinatio most még azért sem lehetséges, mert még az arra szükséges nevek nem fejlődtek ki. Azt csak a nemzeti gyűlés fogja felmeríteni.” Május 3-án Csernátoni mondja el, hogy a miniszterek helyét „poli-
tikai állapotaink jelenlegi fejletlen állapotában” senki sem pótolhatná. (Ugyanez a szám azonban a címdalton már egy lehetséges radikális kombinációról beszél!) Az idézett május 6-i szám már élesen támad: vétkes mulasztással, az ország
létének kockáztatásával vádolja a minisztériumot. A május 9-i vezércikk szerint „azon lelketlen politikával, melyet a ministerium követ, az ország bátorsága, a függetlenség s kivívott jogok a legkomolyabban veszélyezve vannak”. A kritikus
napon, május 10-én pedig az egyik cikk kimondja: ha nem tudnak a reájuk váró feladatokkal — ez esetben az önkéntesek toborzásáról van szó — megbírkózni, a miniszterek lépjenek le még a nemzetgyűlés összeülése előtt!

A hang tehát késégtelenül erősödik, s háttérbe szorul a nagy francia forradalom tapasztalataira — az 1791. évi Törvényhozó Gyűlésre, amelybe csak új emberek kerültek, s az 1792-ben általános választójog alapján összehívott Konventre — utaló elképzelés, hogy majd a nemzetgyűlés merit fel új neveket, nevel új politikai vezetőket. Az eredeti cél: a radikális közvélemény formálása, s ennek segítségével a megfelelő radikális parlamenti többség eljövendő kialakítása helyett valamiféle direkt akció gondolata került előtérbe. A jelek szerint a radikálisok május elején lehetségesnek tartották, hogy új minisztérium alakuljon esetleg még az országgyűlési választások előtt . . .

Hogyan látta mindezt a másik oldalról a miniszter kortárs, Deák Ferenc? A vizsgált időszak közepén, április 30-án Pestről sógorának írott levelében számol be a kormány helyzetéről, a baloldal magatartásáról. Elmondja a földfoglalások és zsidóüldözések miatt előállott aggasztó helyzetet, s megállapítja, hogy nincs elég katona: „a magyar hadsereg azonban Olaszországban s Galiciában vagyon egyrészt, s azokat minden sürgetésünk, sőt mondhatni fenyegetéseink dacára sem hagyják (sic) vissza. És mindezeknél még sokkal veszélyesebb baj a szláv népeknek kitöréssel fenyegető mozgalma . . . (a horvátok ellenszegültek, a szerbek felkeltek, s a szlovákok mozgalma is kitöréssel fenyeget) . . . s mindezek ellen sem fegyver, sem katona, sem pénz nincs rendelkezésünkre. Bécs örül e bajoknak, mert haragszunk reánk, hogy a státusadósságokból egy pár száz milliót elvállalni nem akarunk, ezt pedig nem tehetjük, mert fizetni képesek nem volnánk a kamatokat; a megbukott pártnak nehányai szintén örülnek, sőt titkon talán táplálják is a már kitörő mozgalmakat. S közel vagyunk ahhoz, hogy Horvátország s tán Magyarország is, nyíltan kitűzi a lázadás zászlaját, s ha lehet, eltípor bennünket. És mi ezeknek mivel álljunk ellent!

S mind ezekhez járul még itt Pesten egy sereg fiatal és nem fiatal újságírónak hangos, de üres declamatiója, kik úgy szólnak, mintha ők volnának egyedül az egész nép, és pedig erős nép; folyvást energiát, hatalmas, erős föllépést emlegetnek, mindent keveselnek, gáncsolnak, s akarva felejtik, hogy az energia támogatására hangos szó nem elég, oda anyagi erő is kell, ez pedig fájdalom, nincs, és teremteni sem igen lehet a jelen körülmények között. Nincs közöttünk, a ki ezt ne látná, ne érezné, s ki örömet át ne adná a hatalmat másnak, akárkinek; de nem igen találkozik, ki átvenné, s a nemzet bizalmát csak egy kissé is bírná . . .”

A fenti szövegben, a baloldal elleni keserű kifakadáson túl, van egy igen figyelemre méltó kitétel: a kormány látja a veszélyt, s tehetetlennek, kiszolgál-

tatottnak érzi magát vele szemben. Deák hangsúlyozza, hogy ennek következtében *a minisztérium tagjai legszívesebben lemondának*, — ha volna, kinek átadják a hatalmat. Széchenyi naplófeljegyzései szerint ez a gondolat már az április 19-i minisztertanácsi ülésen felmerült. Április 24-éről ugyancsak azt jegyezte fel, hogy Batthyány — és Kossuth — le akar mondani. (Április 27-én Széchenyi önmagával kapcsolatban is felvetette ezt a lehetőséget.) Május 2-án, nyilván Batthyány bécsi útjának valószínű sikertelenségére célozva — ezt is Széchenyitől tudjuk — Lederer tett olyan kijelentést, hogy *Batthyány le fog mondani!* A napló szerint a Széchenyivel bizalmas jóviszonyban levő Lederer május 5-én visszatért a császári udvarnál eljáró, késcdelmes visszaérkezéséből sejtethetően nehézségekkel küszködő miniszterelnök személyére, és a maga két héttel korábbi látogatása alapján érdeklődéssel várta: *vajon mit végez Batthyány?*

Vagyis május elején a kormány tagjai és kívülálló, de az eseményeket ismerő személyek egyaránt *lehetségesnek tartották a nehéz helyzetben levő kormány lemondását.*

Kérdés, volt-e — Deák szavaival élve —, aki a hatalmat átvénné, s a nemzet bizalmát „csak egy kissé is” bírta?

2. Nyáry magatartása és a baloldal

Nyáry Pál, Pest megye másod alispánja a márciusi napok aktív szereplője volt a fővárosban. Március 15-én délután Nyáry vezeti a Helytartótanácsához vonuló küldöttséget, ő jelenti be a kormányzék erkélyéről délután fél hatkor — oldalán Zichy Ferenc gróffal, a Helytartótanács ideiglenes vezetőjével, a cenzúrabizottság elnökével — a cenzúra megszűnését. Nyáry vállalt kezességet a katonaság fogságából kiszabadított Tánácsért. Az elkövetkező napokban változatlanul aktív: miközben fékezi, csitítja a tömegeket, a meg-megújuló mozgalmakkal fenyegetve, újabb és újabb engedményeket (főleg fegyvert és a nemzeti lobogó kitűzését) csikar ki a főhadparancsnokságtól, s a Helytartótanáctól. Népszerűsége vitathatatlan. Az Ellenzéki Körben, ahol most a pesti fiatalság a hangadó, a felelős minisztérium névsorának találgatásakor Nyáryt mint rendőrminisztert emlegetik. Annál nagyobb a meglepetés, amikor a március 25-i pesti népgyűlésen a Pozsonyhól érkező Pulszky a kinevezett miniszteri országos ideiglenes bizottmány tagjaként Szemere Bertalant mint belügyminisztert jelenti be. Igaz, Nyáry is kap megbízatást: Pulszkyval együtt *rendőri biztosként* küldte ki őket Batthyány, az egész országra szóló hatáskörrel. Pulszkyt államtitkárnak szánták, világos volt, hogy Nyáry sem várhat többet. A Pozsonyban összeállított kabinetben Szemerét — Kossuth akarata ellenére — részesítették előnyben. Nyáry ekkor némileg visszavonul, pontosabban: önállósítja magát, nem működik együtt a miniszteri bizottmánnyal. (A civil és katonai hatóságok számára egyaránt Nyáry — maga is forradalom előtti tisztség viselője — volt a posszibilis tárgyalópartner.) Széchenyi már március 27-én azt írja naplójában, hogy Nyáry nem hallgat Szemerére és Klauzálra.

A március végi — április eleji újabb forradalmi hullám idején Nyáry közismerten békítő, csillapító szerepet töltött be. (Bár tett olyan kijelentést is, hogy ő még küzdeni akar.) Április 3-án pedig levelet írt Batthyánynak, amelyben — mint egyidejűleg erről Kossuthot is tájékoztatta — elősorolta az okokat, miért nem látja célszerűnek, hogy „a kormányzat igájába” befogasson. Közéleti tevékenysége azonban nem csökken. Április 16-án ő kezdeményezi az Ellenzéki Körnévváltoztatását Radical Körre. Másnap csitítja a céhlegények mozgalmát, s

részt vesz az április 17-én újonnan kinevezett, Rottenbiller által vezetett közcsendi bizottmány munkájában. (Nyilván ebben a minőségében öntött bátorságot a Kaszinóban vele együtt ebédelő Széchenyibe, április 19-én.)

A fővárosi antiszemita mozgalmak megfékezése után, amikor az új bizottmány április 25-én a szükséges rendszabályokról tárgyalt, Nyáry nemcsak a zsidóellenes beállítottságot vetette a polgárság szemére, de módot talál arra, hogy rosszallja azoknak a márciusi fiatalok iránti ellenszenvét, mivel az ifjúságnak — mondotta a tudósítás szerint Nyáry — „Pest városa nagy köszönettel tartozik”. A kormány Pestre érkezése után ez volt *Nyáry első nyilatkozata* — tudomásunk szerint — *a baloldal mellett.*

Április 27-én megtörtént a *fégyvertár megvizsgálása*. A minisztérium által kinevezett bizottmánynak Nyáry is, Rottenbiller is tagja volt. A kormány azonban sem a vizsgálat megejtését, sem annak eredményét nem hozta nyilvánosságra, — holott az első vizsgálat kényszerű elmaradását *előtte napon* maga tette közzé. Sőt, a vizsgálat napján a Pesti Hírlap megfontolásra inti a tájékoztatást sürgető türelmetlenkedőket, hogy „a haza önállóságának biztosítására hivatott intézkedések idő előtti nyilvánosságra hozatala esetleg azok sikerét veszélyeztetné”. A jelek szerint a közvélemény nem is tud a fejleményekről. Legalábbis április 28-án a Marciusus a 18-án elmaradt vizsgálatot veti a kormány szemére. Miközben a miniszterelnök — mint helyettes hadügyminiszter, valamint a nemzetőrség főparancsnoka — intézkedik, hogy 8500 fégyvert szállítsanak azonnal vidékre, a megyei nemzetőrségnek. (Ami gyakorlatilag a fégyvertár átvételét jelenti.)

A *vizsgálat másnapján* tehát a Marciusus Tizenötödike nem tud erről a lényeges lépésről, vagy legalább nem ír róla. Május 1-én azonban már jobban tájékozott. Miközben a Pesti Hírlap hallgat, a Marciusus beszámol az április 29-én aláírt fégyvergyári szerződésről. *Május 3-án* pedig — Batthyány Bécsbe utazásának másnapján — megjelenik a Marciususban a „hiteles forrásból” nyert információ a fégyvertár megvizsgálásáról. Kérdés: *honnán ez a jólétesültség?* A fégyvergyári szerződés aláírásánál Széchenyi működött közre: tőle biztos nem. Felnerül a lehetőség, hogy a nem a jól tájékozott Nyáry volt-e Pálfi informátora. A fégyvertári vizsgálatnál ő mindenestre személyesen volt jelen.

Ezt a feltételezést — később elősorolandó tények mellett — a Marciusus Tizenötödike azonnal alátámasztani látszik. Május 2-án ugyanis a lapban „Váczi” álnév alatt támadás jelent meg egy olyan személy ellen, aki március 15-e délelőtt a *megyeház folyosóján* még gúnyolta a fiatalok fellépését, délután pedig már csatlakozott hozzájuk. *Május 3-án* — tehát a fégyvertári vizsgálatról szóló hírral egyeidjűleg! — a lap első oldalának kellős közepén a szerkesztő bocsánatot kér az olvasóktól, hogy „jelen nem létében” előző napon olyan cikk jelent meg, amellyel nem ért egyet. „Az olvasó szavaink teljes őszinteségében annyival inkább bízhatik, — folytatja Pálfi a furcsa érvelést —, mert a *férfiú*, ki azon czikkben érintve van, azon esetre, ha nálunk egy bátrabb és erélyesebb politicanak fogna órája ütni, a *menyire számításaink nem esalnak, egy újabb combinatióban saját pártunknak jelöltje leend.*” (Kiemelés a szerzőtől.)

A Marciusus nem hagy kétséget afelől sem, hogy miként értelmezendő *saját pártjuk fogalma*. Május 6-án, a kormány aluszékony politikáját ostromozva, kijelenti: „A mi pártunk a magyar politikai élet hajnalán, mint reggeli eszme tisztán tűnik fel. . . E párt nem más, mint a legújabbkor szelleme, az *európaszerte zászlót vívő ifjú revolutionalis párt.*” (Kiemelés a szerzőtől.) Mindez egy nappal a *Radical Kör* tisztújítása előtt. Másnap megkezdődnek a macskazenék, s a *Kör* tisztújítása utáni napon, *május 8-án megalakul a „Marciususi Club*”. Mindezek

így együttvéve *határozott és sietős szervezkedés* jeleit mutatják. Május 9-én este pedig a Belügyminisztérium részéről a Lederer ellen tervezett, de elhalasztott macskazene miatt figyelmeztetés érhetette a radikálisokat, mert másnap Pálfi így ír a lapban: „A többi között egy sértett hiúságú status-titkár több helyütt hirtetgeti: Hogy a miniszterumnak csak egy intésébe kerülne, s egy bizonyos úton módon innét Pestről a magyar ifjúságot, azokkal együtt, kik e pártnak politikai irodalmát képviselik, úgy kiröpítenék, hogy lábok sem érné a földet.”

Mindez komoly fenyegetés, amely nyilván a Belügyminisztériumból ered. (Lehet, hogy Perczel Mórtól, vagy Zoltán János államtitkártól, de az is lehet, hogy magától Szemerétől.) Ennek ellenére aznap lezajlik a fatális tüntetés a budai Szent György téren, Lederer lakása előtt. S május 11-én elhangzik a követelés: *Nyáry alkosson új minisztériumot . . .*

Ismeretes, hogy Nyáry május 10-én este elemében volt. Csitította az Uri utcában és a Ferenciek terén összeverődött néptömeget, majd azonnal a nádorhoz sietett. Éjjel után tért vissza azzal az ígérettel, hogy a katonaságot minden további beavatkozástól eltiltják. Másnap délelőtt *Nyáry, Pest megye küldöttségének élén*, ismét a nádornál járt, s némi fenyegetés árán kieszközölte az ígéretet a katonai vérengzés tetteseinek felelősségre vonására, Lederer felmentésére. Mire aznap egy órakor összeült a nádor palotájában, a Várban a miniszteri konferencia, már hozták a hírt, hogy Lederer titokban elhagyta Budát. A minisztertanács — Kossuth távollétében — a nádor minden tiltakozása ellenére *a nyilvános vizsgálat* mellett döntött.

Május 12-én reggel, miközben a Nemzeti Múzeum előtt gyülekeztek a Petőfi által összehívott népgyűlés résztvevői, Budán megkezdte tevékenységét a katonai vérengzés kivizsgálására alakított polgári-katonai vegyesbizottság. Bár a bizottság elnöke Zoltán János belügyi államtitkár volt, *Nyáry rövidesen átvette az irányító szerepet*. Nyáry volt az, aki a népgyűlés által a vizsgálóbizottsághoz menesztett küldöttség követelésére — hogy ti. az ifjúság képviselőit is vegyék be a bizottságba — javasolta, hogy a távollevő Vasvári és Vidacs helyett Laukát és Korányit válasszák be. (Szemere nem kis bosszúságára, hiszen a bizottság létszámát és személyi összetételét a minisztertanács határozta meg.) Ugyanakkor másnap, mikor Korányi az ifjúság nevében szólalt fel, Nyáry letorkolta, hogy a bizottság előtt csak „a törvény és az igazság nevében” lehet nyilatkozni . . .

Széchenyi naplója szerint Deák Ferenc már május 12-én annak a nézetének adott kifejezést, hogy az események irányítását (érthetően a népgyűlést is, a vizsgálatot kísérő demonstrációkat is) *Nyáry tartja a kezében* Kossuthtal. Mint a sajtóban bőségesen közölt tudósításokból látható, Nyáry valóban irányító szerepet játszott a vizsgálat során. A katonaság magatartását elítélő megnyilatkozásai (kérdései a vizsgálat alá vont tisztékhez, fejtegetése a civilhatalom és a katonaság viszonyáról) következtében ismét népszerű, mint a márciusi napokban. Ugyanakkor Nyáry a leggyűlöltebb személy a katonaság szemében, — állítják a kortársi feljegyzések. Súlya, jelentősége ennek következtében megnövekszik, beárnyékolja a kormány tevékenységét is. Széchenyi szerint *Teleki László* május 15-én annak a nézetének adott kifejezést, hogy *ha Szemerét nem Nyáry váltja fel a kormányban, akkor a minisztérium megbukik még az országgyűlés összehívása előtt!* Másnap pedig — ismét Széchenyi naplója a forrás — Batthyány tette azt a kijelentést, hogy ha Nyáry bekerül a kabinetbe, ő kilép abból. Mindez azt mutatja, hogy *egy új kombináció lehetőségét* az előállott — tulajdonképpen a macskazenevel előidézett — helyzetben a miniszterelnök is eshetőséggént mérlegelte.

Közben folyt a katonai vérengzés vizsgálata, a tanúk és a támadásnál szereplő tisztek kihallgatása. A bizottság május 18-án befejezte tevékenységét. Megállapította, hogy személy szerint melyik két tiszt felelős a történetkért, hogy milyen parancsot kaptak Lederer segédtisztjétől. Egyre nem derült fény — s a jelek szerint el sem hangzott a kérdés — a kihallgatások során: hogy *kik szervezték a főparancsnok elleni tüntetést?* Míg az Életképek május 14-i száma név szerint — mint jólismert személyeket — sorolja a sebesülteket, a vizsgálat többnyire még ezt is mellőzi, *csak a katonaság tetteire* fordítja a figyelmét. (Egyik tanú emlegeti a „macskazenét készítőket”, akik őt is bevonták, de kilétükről nem hangzik el kérdés. Korányi pedig — mégiscsak az ifjúság s nem annyira az igazság képviselőjében — az ifjúságnak a katonaság iránti rokonszenvérol beszél.)

A vizsgálatlal párhuzamosan a főváros meghökkent polgársága — a május 12-i keményhangú kormányellenes nyilatkozatok következtében — a minisztériumnak bizalmat szavazó aláírási íveket körözött. (A vidéki törvényhatóságok egyidejűleg a kormányt támogató felirat-áradatot zúdítottak a miniszterelnökségre.) A pesti nemzetőrség május 18-án tisztelgett Batthyány előtt, és átnyújtotta az aláírási íveket. Széchenyi naplója szerint *Batthyány* válaszbeszédében *kijelentette, hogy kisszerű demonstrációk nem fogják őt lemondásra készíteni.* Ennek a — többnyire figyelmen kívül hagyott — nyilvános kijelentésnek súlya van. A miniszterelnök minden bizonnyal a baloldal által Nyáry érdekében kifejtett agitációra utalt, ezt valószínűsíti a Széchenyi által regisztrált másnapi kibékülés Batthyány és Nyáry között. Az elnök nyilatkozata azt is jelenti, hogy Batthyány — a közeli napokban lezajlott események mérlegelése után — úgy döntött: *nem engedi megbontani a Pozsonyban formált kormányt.* (A Morgenröthe tudósítása szerint a Nyáry által vezetett küldöttség május 11-én azt követelte a nádortól, hogy az Itáliából még haza sem tért Mészáros Lázár helyett Teleki Lászlót nevezzék ki hadügyminiszternek.)

A döntést nyilván különböző megbeszélések előzték meg. Ezt látszik igazolni a Pesti Hírlap május 18-án, a kormánypárti demonstráció napján megjelent száma. A lap a Marcezius ellen intéz támadást, amely szerinte csak a kormányt ócsárolja, s növeli az anarchiát. „Gúnyiratokkal akartok pártot alakítani, személyes gyalázkodásokkal buktatni meg a rendszert, az elveket, melyeket a ministerium férfiaiiban a nemzet bizalma kísért kormányra?” — teszi fel a kérdést. Majd Nyáry felé következik egy oldalvágás: „*Szüntelen emlegetitek Nyáryt, ez általunk is tisztelt férfiút, mintha közte és köztetek valamelyik kapocs léteznék.*” (Kiemelés a szerzőtől.) A kormány hivatalos lapja ezzel nyilvánosan is kimondta, amit a szóbeszéd suttogott: Nyáry és a baloldal között létezik valamiféle kapcsolat. De a cikk ugyanakkor nem nyilvános hadüzenet, inkább kísérlet Nyáry leválasztására, semlegesítésére. (Ne feledjük: május 15-én este, a Petőfi és Pálfi elleni eredményes fellépés a Pilvaxban már a kormány kibontakozó ellenakcióinak sikerét jelzi.)

A jelek szerint Batthyány neheztelt Nyáryra a fejleményekért. Ennek ellenére — vagy inkább a leválasztási taktikának megfelelően — amikor *május 19-én* ismét fontos tanácskozársra ült össze a minisztertanács, Batthyány a kibővített ülésre az elnöklő nádorral Nyáryt is meghívatta, Rottenbiller kíséretében. (A téma a császárnak Bécsből történt eltávozásával, a rendszeres kapcsolat megszakadásával előállott helyzet és feladatok megvitatása volt. Ekkor döntötték el, hogy hat hét múlva összehívják az országgyűlést.) A gesztus — jegyzi fel Széchenyi — meghatotta Nyáryt, aki most — háta mögött a félmillió

„vezérmegyével”, amely a május 8-i tisztújításon *első* alispánnak megválasztotta — szinte *tárcanélküli miniszternek* érezhette magát. S ebben a lélektani pillanatban — Széchenyi a tanú rá — Batthyány és minisztertársai *kibékültek Nyáryval*.*

Témánk szempontjából ennyi is elég volna számunkra Széchenyi nagyértékű feljegyzéseiből. Az esti órákban naplóját írogató Széchenyinek azonban fülbe csenghetett még Nyáry furcsa reagálása, s mert a megnyilatkozás Kossuth-tal kapcsolatos, nyilván szóról szóra megjegyezte. A napló szerint Nyáry így nyilatkozott, érthetően az iránta gyakorolt gesztus, a kibékülés után: „*Kár, hogy Kossuth nem deklarálja, hogy egészséges!*” (Kiemelés a szerzőtől.)

Kossuth ugyanis április vége óta — betegségére hivatkozva — meglehetősen visszavonult a nyilvános tevékenységtől. De milyen természetű volt ez a betegség, amely — Nyáry szerint — *deklaratív úton* megszüntethető lett volna?

3. Kossuth betegsége április végén — május elején

Kossuthot az országgyűlés törvényalkotó munkájában való igen tevékeny részvétel, az ország zilált pénzügyeinek átvétele, a pénzügyminisztérium megszervezése, nyilván kimerítették. Deák levelében, Széchenyi naplójában maga is panaszkodik fáradtságáról, betegségéről. A kormány tagjai sorában április végén mutatkozó „lemondó hangulat” is részben a fáradtságnak tudható be. Így semmi meglepő nincs abban, amikor Széchenyitől arról értesülünk, hogy az április 22-én esti minisztertanács után hazakísérte Kossuthot, aki *beteg*.

Az április 24-i minisztertanács alkalmából újból hallunk a naplóból Kossuth betegségéről, amit Széchenyi ekkor már megkérdőjelez. (Le akar mondani Batthyány is, — jegyzi meg. Csak valami ürügyet keresnek, — véli Széchenyi.) Ez a minisztertanács volt egyébként az, amely Eszterházy Pált utasította olyan nyilatkozat megtételére, hogy ha a rend fenntartásához szükséges katonaság hazatérését Bécs továbbra is akadályozza, a minisztérium olyan lépéseket fog tenni, melyekre felelős helyzet kényszeríti.

Nem tudunk róla, s Széchenyi naplója sem ad támpontot, hogy az április 24-i minisztertanácson Kossuth betegsége, s ennek kapcsán, esetleges lemondása komoly téma lett volna. Némiképp meglepő tehát, hogy a *Pesti Hírlap* nem hivatalos rovata *április 26-án* a következő — két nappal korábról datált — hírt hozza: „A pénzügyminiszter töben megrázott egészségi állapota, mint halljuk, aligha hivatalárolé lemondásra nem kényszerítendi.” Ez a bevezető mondat olybá tűnik, mintha a kormány hivatalos lapja elő akarná készíteni *Kossuth esetleges lemondását*. Ugyanakkor a befejezés épp az ellenkező tendenciát sejteti. A híreσκε ugyanis utal arra, hogy Kossuth „mint magányos polgár” is találna tért, hol a hazának használjon, de — fejeződik be a közlemény — „fáradhatatlan erélye s önfeláldozó munkássága, a nemzet még nem rendezett első önálló kormányában, ez idő szerint, annyira szükséges”. Így együtt olyan az összhatás, mintha Kossuthot *inkább maradásra ösztönözni*, mintsem lemondását jóelőre beharangozni akarnák. Széchenyi naplója is arról tanúskodik, hogy ezekben a napokban határozott egyetértés van a minisztérium két vezető személyisége: Batthyány és Kossuth között.

* Más kérdés, hogy a Marczius Tizenötödike ellen másnap, május 20-án elrendelt sajtóvizsgálatba Nyáry alaposan belekeveredett, mint Pálfi informátora. Nyáry rögtön levonta a konzekvenciát és még aznap lemondott a pesti városi tisztújítás elnökségéről.

Mindezek alapján inkább arra gondolhatunk, hogy a fenti cikk éppen Kossuth esetleges lemondását akarta megelőzni. Egy ilyen közlemény után ugyanis lemondani, amikor a kormány lapja ezt a lehetőséget — bár sajnálkozással — már jelezte, úgy tűnhetett, mintha Kossuth kényszerhelyzetben cselekedett volna. A *Marcius* mindenesetre még aznap este nyilatkozott az úgyről: „Kossuth Lajos, a ministerium lelke, Európa egyik elsőrangú szónoka, hazafiságában neve olly fényes, hogy ahhoz a gyanúsítás leghalványabb árnyéka sem közeledhetik.” (?) A cikk szerint nem hihető, hogy Kossuth olyan beteg volna, hogy a közügyektől *tartósan* vissza kellene vonulnia. „Kossuthot Magyarország nem nélkülözheti. Financzügyeinket csak ő rendezheti. Ő lesz a magyar közhittel redemptora” — fejeződik be a feltehetőleg Pálfi tollából eredő nyilatkozat.

Kossuth magatartásán egyelőre nem is látszik, hogy tartósan vissza akarna vonulni. Széchenyi naplójából nem tudjuk megállapítani, hogy az április 26-i minisztertanácsban (amely a „mozgó nemzetország”, a később honvédség felállításáról döntött) résztvett-e. Kossuth mindenesetre még aznap levélben javasolta Batthyáynak, hogy a fővárosban tartózkodó erdélyi küldöttség kívánatainak megbeszélésére hívjanak össze minisztertanácsot. Másnap, *április 27-én* Széchenyi feljegyzései szerint Kossuth igen aktív volt a minisztertanácsban. Ugyancsak Kossuth kezénomát őrzik az aznap Csernovics Péter temesi főispánnak, a Délvidékre kinevezett kormánybiztosnak adott megbízólevelével fogalmazványja, s az egyidejűleg kihirdetendő rögtönítélő bíraskodásról szóló felhatalmazás. A pénzügyminiszeri iratok tanúsága szerint Kossuth ekkor — szemben az elkövetkező napokkal — igen tevékeny. Sok fontos pénzügyi intézkedés kerül ki keze alól. Némelyiknek fogalmazványát is maga készíti.

A Pesti Hírlap *április 30-án* azután *hivatalos értesítést* hoz a pénzügyminisztertől, amely megerősíti a betegség híret: „Gyöngélkedésem miatt — kezdődik Kossuth közleménye — orvosi rendeletnél fogva egészségem helyreállításáig hivatalos foglalatosságaimtól el kellett vén vonulnom . . .” Az értesítés szerint távollétében a miniszteri körleveleket helyette Klauzál Gábor, a pénzügyi tárcát illető egyéb ügyeket államtitkára, Pulszky Ferenc fogja aláírni. Kossuth aznap — mint a budai rendőrkapitány jelenti — valóban Budára, a Krisztinavárosba költözött. (Családja pedig feltehetőleg ugyanekkor költözött be a Nádor utca és a Zrínyi utca sarkán álló, az Ullmann-házzal majdnem összeépült Döringházba.) Május 1-én Kossuth nem jelent meg a minisztertanácsban, jegyzi fel Széchenyi. Május 3-ig valóban csak Pulszky aláírásával ellátott iratok hagyják el a Pénzügyminisztériumot. Ez a gyakorlat egyébként április 29-én kezdődött, amikor Kossuth nevében Pulszky ajánlja a miniszterelnöknek, hogy az *önkéntesek tervezett toborzása helyett* székely katonaságot hozzanak Erdélyből a délvideki szerb mozgalmak lecsendesítésére. (Érdekes, hogy szemmel láthatólag a *Marcius* sem lelkesedik az önkéntesekért. A Radical Kör által, valószínűleg a kormány sugalmazására kezdeményezett, önkéntesekből álló sereg toborzását követelő petícióról nem is emlékezik meg. A jelek szerint a sorkatonaság feletti parancsnoklás kérdése foglalkoztatja, és az önkéntesek toborzásának gondolata először csak május 10-én jelenik meg a lap hasábjain.)

Széchenyi naplójából *május 3-án* hallunk ismét Kossuth betegségről. (Ekkor volt Batthyány elutazása után az első. *Deák elnökletével* tartott minisztertanács.) Ezek szerint Pulszky számolt be arról, hogy Kossuth tarokkozik, mert ha politikával foglalkozik — írja indígnálódva Széchenyi —, akkor felszökik a láza. Két nap múlva, a radikálisok egy cikke kapcsán. Széchenyi ismét megemlékezik Kossuthról. Május 5-én a *Marcius* élénken helyesel a minisztériumnak (ez eddig

csak a fegyvergyári szerződés aláírásakor történt!), mert a „király személye körüli” minisztert egy, a hivatalos lapban leközzölt nádori irat *külgyminiszternek* nevezi. Csak legyünk következetesek, — írja a lap, s várja a *külvivarokhoz* rövidesen *kinevezendő követek* névsorát. Itt ez bizony kényes kérdés a kormány számára! Érthető, hogy Széchenyi aznap este azt jegyzi fel naplójában, hogy bosszankodik Kossuthon, aki a Marcius cikke miatt nincs felháborodva. (Aznap nem volt minisztertanács, így nem világos: találkoztak-e s hogy Széchenyi személyesen győződött-e meg Kossuth nézeteiről, vagy úgy hozták a hírt, vagyis köztudott volt a pénzügyminiszternek a kormánytól meglehetősen eltérő véleménye.)

Nincs jelen még Kossuth sem május 6-án, sem 7-én a Deáknál tartott minisztertanácscon. Majd május 8-án megjelenik a nádornál tartott konferencián, — „mint aki mártíromságot szenvedett”, mondja maliciózan Széchenyi. Ugyanakkor a *Pesti Hírlap május 10-i számában* — május 8-i dátummal — újabb *hivatalos értesítés* jelenik meg Kossuth betegségről. „Betegeskedésem miatt — kezdődik a teljesen személyes hangú nyilatkozat — budai magányomba azért vonultam vissza, hogy a hivatalos látogatásoktól egy időre megkímélve, egészségemet — ha még lehet — visszanyerjem, s megkísértem elhárítani azon erőkimerültséget, mely ha tart vagy súlyosbodik, hivatalomról véglemondásra kényszerítene.” Célját nem érte el, folytatja, mert hivatali kötelessége és a látogatások miatt betegsége csak súlyosbodott. Elhangzik a híres kijelentés: „*Nekem a ministerség nem öröm, hanem olyan teher, melytől megválthatni boldogságnak tartanám . . .*” (Kiemelés a szerzőtől.)

Mindéz május 10-én, a maeskazene napján jelent meg. Másnap este pedig Nyáry kormányalakítását, a Kossuthal való együttműködését követelve, a Marcius Tizenötödike egyáltalán nem veszi figyelembe a pénzügyminiszter előtte nap elhangzott, szinte segélykérő, kíméletért esdeklő hivatalos nyilatkozatát. A szerkesztő sem hitt Kossuth betegsége komoly voltában, mint Széchenyi? — vetődhet fel a kérdés.

Mindenesetre Kossuth sem május 10—11. éjjelén, sem május 11-én délben nem vett részt a nádornál összehívott értekezleteken. Másnap, *május 12-én* azonban — Széchenyi írja naplójában — Kossuthnál, feltehetőleg annak budai lakásán értekeztek, amikor a Bécsből már visszatért Batthyány hivatta a minisztereket, hogy meghallgassák a *népgyűlésből a minisztériumhoz menesztett küldöttséget*. (Ez volt a fontosabb, nem amelyik Budára ment, a vizsgálóbizottsághoz. Ezt Petőfi, Táncsics, Pálfi vezették.) A küldöttség fogadásán tehát *Kossuth is megjelent*, de Széchenyi szerint nem szólt, pedig Batthyány után Széchenyi és Deák is válszoltak a küldötteknek. (Kossuth köpenyébe burkolózik és lázas, — írja kétkedve Széchenyi a jelenetről. Majd följegyzi, hogy a délutáni minisztertanácscon szóba került Kossuth lapalapítási terve, hogy Kossuth nyílt lázadó módjára viselkedik, — vagyis ismét aktív. S a katonai vérengzés vizsgálatáról írva, feljegyzi Deák már említett gyanúját, hogy a fejlemények irányítását Nyáry tartja a kezében, Kossuthal.)

A következő nap estéjén, *május 13-án* pedig *értesítés jelent meg a Marciusban* Kossuth orvosától, *dr Obonyaitól*. A közlemény Kossuth egész szervezetének aggasztó kimerüléséről beszél, amelyből csak terhes miniszteri feladataival való felhagyás esetén épülhet fel. Ezért Kossuth az ő rendeletére hagyta el a fővárost (ti. Pestet), s így a nyugalom és a gyógyszerek megtették hatásukat, míg — s most elég váratlan fordulat következik — „*míg a békétlen mindennemű látogatók föl nem keresték . . .*” (Kiemelés a szerzőtől.) E zaklatások lelkierjét most is annyira igénybe veszik, hogy állapota csak romolhat. Ezért — mivel magánkérrel-

mek nem használtak — ez úton kéri nyilvánosan az orvos mindazokat, kiknek Kossuth „a hazára nézve oly becses személye” fontos, hogy kíméljék őt „míg roncsolt egészségi állapotja jobb irányt veendő . . .”

Meglehetősen furesza ez a közlemény, mindenekelőtt amiatt, hogy Kossuth, két korábbi hivatalos közlése után, most *orvosi bizonyítványt* is közzétesznek. A közlemény a május 12-i népgyűlés másnapján jelent meg, s először a Marcius Tizenötödikében. (Másnap a Pesti Hírlap is leközölte.) Talán a lap olvasóinak, a radikálisoknak szól, azért kellett elsőnek itt közölni? Rájuk értendő a kitétel a „*békétlen mindennemű látogatók*” zavargásáról? Mert Kossuth budai lakását, a budai rendőrkapitány jelentése szerint, két-két nemzetőr őrizte, így — ha tudták is, hol van — *akárki nem zavarhatta!* Csak olyan, akinek bejárása volt, aki kapcsolatban állott Kossuthtal. Miért kell ezeket a meg nem nevezett személyeket *nyilvánosan* kérni Kossuth kíméletére, amikor a május 10-i, Pesti Hírlapban közölt hivatalos értesítés ezt már megtette?

Csak arra gondolhatunk, hogy az esetleg valóban gyengélkedő, de kétségtelen *várákózó álláspontra helyezkedő* Kossuth ezzel a közleménnyel nyilvánosan akarta magát függetleníteni egy újabb kombináció tervén dolgozó, s eddig reá bizon számító egyénektől. Ez tűnik valószínűnek, ha az éppen május 13-át követően megelégnékül tevékenységét nézzük. Miközben ugyanis dr. Obonyai kíméletet kér a szinte súlyosan beteg pénzügyminiszternek, — *Kossuth május 13-án és 14-én saját kezűleg fogalmaz iratokat*, tevékenyen részt vesz a Frankfurtba, a Németország egységén munkálkodó össznémet parlamenthez kiküldött követek (Pázmándy Dénes, Szalay László) útnak indításában, irataik elkészítésében. Széchenyi szerint május 13-án és 15-én Kossuthnál folynak a tanácskozások. (A minisztérium együtt ült május 15-én este Kossuthnál — ekkor született többek között a döntés a még teljesen elő sem készített honvédtoborzás elkezdésére —, amikor a Pálvaxban Petőfivel és Pálfival megtörtént a megdöbbenő eset, hogy lehazaarúlozták őket.) *Május 15-én* Kossuth beadja lalalapítási kérelmét Pest városához, s két nappal később kibocsátja előfizetési felhívását. *Május 17-én* pedig igen fontos *kezleményezéssel* áll elő. Batthyányhoz írott, pénzügyi vomantkozású levelét így zárja: „*Bécs nagyon háborog, gondolom, már ideje volna komoly lépéseket tenni, hogy a király Budára jöjjön . . .*” (Kiemelés a szerzőtől.)

Vagyis Kossuth ismét együtt dolgozik a minisztériummal. Annál érthetlenebb, hogy *május 18-án váratlanul Gödöllőre költözik!* Így nincs jelen sem a pesti nemzetőrség aznapi díszelgésén, Batthyány már idézett beszédén, sem másnap, május 19-én azon a minisztertanácson, ahol megtörtént Nyáry és a kormány tagjainak kibékülése. Kossuth elutazását *egészségügyi indokok* nem igazolhatják, hiszen csak két napig volt Gödöllőn. Távollétének — szemmel láthatólag — egyetlen eredménye, hogy a kormány által a május 19-i minisztertanácsból a nemzethez intézett felhívását nem írta alá. (Kossuth a kormánynak a május 10-i vérengzést követő éjjel a nádornál tartott megbeszélés alapján kibocsátott, a katonaság elleni vizsgálatot bejelentő nyilatkozatát sem írta alá. Így az újabb felhívásról lemaradt aláírás nyilván szenzációt keltett, s talán *siettette Kossuth visszatérését* is a fővárosba.)

Mi lehetett Kossuth vidékre húzódásának oka? Jelenleg nehéz megnyugtató választ találni rá. Felmerül a gondolat, hogy esetleg hírt kapott a bécsi újabb fejleményekről, a császár szökéséről. Nem akarta ebben a helyzetben kezét a kormánnyal együtt megkötni s megvárta, mit cselekszik a minisztérium? Tetszetős gondolat, s logikus volna eddigi várákózó álláspontja után. Egyrészt

azonban már előtte nap egy levelében jelzi, hogy pár napra falura vonul, másrészt az említett hírek legfeljebb csak csütörtökön, 18-án este érhetnek Pestre. Az mindenesetre nagyon elképzelhető, hogy nem óhajtott résztvenni a kormánynak bizalmat szavazó május 18-i demonstráció fogadásán. (Sznap jelent meg a Pesti Hírlap cikke is, amely a Marcius ellen szólva, tulajdonképpen Nyáryt figyelmezteti.) Egy tény: Nyáry többet tudott a dologról, a „betegség” természetéről, mert május 19-én véletlenül, vagy nagyon is tudatosan azon sajnálkozik, hogy Kossuth nem *deklarálja* egészséges voltát.

A május 20-án tartott minisztertanácson Kossuth már megjelent, bejött Gödöllőről. Széchenyi feljegyzi naplójában, hogy megtapogatta pulzusát: semmi láz. (Csak gyöngékedem, — válaszolta Kossuth.) A minisztertanács ekkor hozott döntést a Marcius Tizenötödike előző esti száma miatt a lap perbefogásáról. Az értekezlet érdekessége Kossuth nyilatkozata a „fiatal izgatókról”, azokról, akik május 11-én este olyan nagy reménységgel emlegették nevét, Nyáryéval együtt. Széchenyi naplója szerint Kossuth kijelentette volna: „Nincs itt mit félni a fiatal izgatóktól . . . legfeljebb háromszáz van. Ezeket agyonveretem, csak egy szóba kerül.” (Kiemelés a szerzőtől.) Ezek bizony kemény szavak, világos jeleként annak, hogy Kossuth ismét szorosán együtt kíván működni a kormánnyal. (Más kérdés, hogy kinek a segítségére számít Kossuth a baloldallal szemben.)

Ettől a pillanattól Kossuth, a pénzügyminiszteri iratok tanúsága szerint ismét munkába lendül, s nem tudunk arról, hogy visszatért volna Gödöllőre. A május 20-i minisztertanács határozata értelmében ezekben a napokban került sor a kamatos kincstári utalványok (lényegében államkölcsön) kibocsátásáról szóló felhívások publikálására. A pénzügyi akció előkészületei már hetek óta folytak, s ez az utolsó pillanatig is sok munkát adott Kossuthnak. Ennek ellenére ő fogalmazta május 21—23. között azokat a fontos iratokat, amelyeket a május 20-i minisztertanács határozata értelmében a nádor vitt az udvarhoz, s amelyek feladata lett volna Hrabovszky altábornagy horvát-szlavón biztosi kinevezését, valamint Jellasics felfüggesztését eszközölni. Miként a követek elküldése Frankfurtba, ez utóbbi ismét a kormány önállóságát, egész tevékenységét érintő lépés sem történt meg Kossuth nélkül.

Témánk szempontjából azonban elsősorban az az érdekes, hogy Kossuth május 20-án — megállapíthatóan némi tétovázás után — véglegesen *elhatározta magát* a nevét zászlajára tűző baloldaltól. Ezt nemcsak idézett, s joggal reméljük, hogy az önmaga számára vezetett naplóban Széchenyi által pontosan megörökített szavai igazolják. Ezt támasztja alá Perczel Mór, a Belügyminisztérium rendőri osztálya vezetőjének egy ekkoriban Kossuthhoz intézett magánlevele. Dátálatlan, de megállapíthatóan május 22—23-án kelt rövid levelében Perczel a következőket tartja szükségesnek tudatni Kossuthtal: „Kör, ifjúság egészben mind nézeteink szerint jár el.” (Kiemelés a szerzőtől.) Perczel kitétele nem hagy kétséget, hogy kettejük között ebben a kérdésben nézetazonosság van. Perczel pedig a maga nézeteinek gyakorlati kifejezését adta május 15-én este, a Pilvaxban Petőfi és Pálfi ellen bekövetkezett fellépés megszervezésével . . .

4. Összegezés

Az elmondottakból láthatjuk, hogy az érintett problémakör meglehetősen bonyolult, telve ellentmondásokkal, felmerülő új és új kérdésekkel. Megválaszolásukra tett kísérletünk természetesen nem lehet hiánytalan, hiszen — mint a személyes vonatkozású kérdésekben igen gyakran — az írott források legfeljebb

csak elszórt utalásokat tartalmaznak témánkat illetően. A sajtó nyilatkozatai és Széchenyi naplója segítségével sikerült azonban a fenti, a megszokott ábrázolástól eltérő képet összeállítani. Bízunk abban, hogy ha az újabb kutatások egyes feltételezéseink módosításához is vezetnek, megállapításaink lényegét nem érintik.

Ha megpróbáljuk összegezni a *májusi válság* fentiekben vázolt tényezőinek szerepét és helyzetét a május végével bekövetkező nyugalmi állapotban, akkor röviden a következőket mondhatjuk:

a) A baloldal, pontosabban: a *márciusi baloldal soraiból kikerülő radikálisok* április végén — május elején nap mint nap keményen kritizálják a kormányt, főleg az önállóság, az *Ausztriával való viszony kérdésében*. Ez a kritika találoan tapintja ki a kormány helyzetének fonák voltát, de gyakran túlzó, s többnyire meglehetősen politikátlanul nem vesz tudomást sem a nehézségek kényes voltáról, sem a megoldási kísérletekről vagy megoldásukról. Ennek ellenére ez a kritika láthatóan *nem a kormány megbuktatására*, hanem a radikális közvélemény formálására irányul. Ez a politika — talán a vörösszalagosok április eleji vereségén okulva — a radikálisok táborát kívánja növelni, hogy a *közlegő népképviseleti országgyűlésre* megfelelő számú jelöltet tudjanak bejuttatni.

Ez a magatartás csak akkor változik, amikor a *kormány soraiban* — amely valóban óriási nehézségek között kísérte meg helyzetének stabilizálását — felvetődött az *esetleges lemondás gondolata*. Ebben a helyzetben Nyáry aktivizálódása — és Kossuth szemmel látható visszahúzódása — felvillantja egy új, *gyorsabb megoldás* lehetőségét. A május 11-én este megjelent cikk, amely Nyáry kormányalakítását követeli, s a május 12-i népgyűlés, mindkettő ezt a célt látznék szolgálni. Pontosabban: Pálfi május 11-én este megjelent cikke a *másnapi népgyűléshez* kívánta megadni az alaphangot. A kiáltás azonban visszhang nélkül maradt, a katonaság — tulajdonképpen kiprovokált — vérengzése miatt még mindég megdőbbsent fővárosban. *A május 12-i népgyűlés nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket*: nem mozgósította a tömegeket. (Egyetlen tudósítás említ létszámot: egy-kétezer lőt.) Ilyen körülmények között *nem lehetett monstre kormányellenes tüntetést szervezni*, csak küldöttséget lehetett menesztetni a miniszterelnökhöz. (A küldöttség vezetője s a népgyűlés meghirdetője Petőfi. Kérdés, mi késztette a részvételre, az eseményekbe való bekapcsolódásra? Pálfi-val volt-e szorosabb összeköttetésben vagy ilyen kapcsolata volt Nyáryval is? Ezek vizsgálatát azonban nem tekinthetjük most feladatunknak.)

A vereség tehát már ekkor nyilvánvaló volt, bár a kormány kétségtelenül megrendült helyzete még nem stabilizálódott. Nyáry aktivitása még tart, Teleki László — aki a *nemesi radikálisok* közül ekkor a márciusiakkal együttműködik — még a kormánykörökben is agitációt fejt ki érdekében. Az egyre fenyegetőbbé váló szerb mozgalmak híre (ami Szerbiából beszivárgó önkéntesek miatt egy külföldi veszélyét is felidézi), majd az újabb bécsi forradalom és a király szökése *rendkívüli helyzetet* teremtenek. A napok alatt kialakult új helyzetben a *közvélemény nemzeti egységet sürget*, s ez, valamint a katonai hatalomnak legalább részben birtokába jutott kormány intézkedései nem kedveznek a minisztérium elleni agitációnak. Nem tekinthetjük véletlennek, hogy május 15-én este, amikor a fővárosban ellenőrizhetetlen forrásokból származó hírek kerengtek arról, hogy Zimonymál a szerbek 50 ágyúval betörték az országba, került sor a Forradalmi Csarnokban a Petőfit és Pálfit ért inzultusra. A kormánybarát demonstráció, Nyáry kibékülése Batthyányval, Kossuth május 20-i nyilatkozata, amelyben elhatárolja magát a baloldaltól, — mind a kormány helyzetének megszilárdulását, a *baloldal egyedül maradását* jelzik.

A radikálisok ekkor, május közepén, az általuk felidézett válság következtében, s nem április elején, a fővárosi köztársasági tüntetések kapcsán szenvedtek komoly vereséget. Ekkor vált világossá, hogy önálló politikai tényezőként, önálló pártként nem képesek megállni. (Az áprilisi vereség még csak arra figyelmeztetett, hogy köztársasági nézeteikkel, a forradalom továbbfejlesztésének igényével teljesen egyedül maradtak.) Ez a vereség pedig döntően befolyásolta a küszöbönálló országgyűlési választásokon elérhető eredményeket. (A baloldalnak most az lett volna az érdeke, hogy minél későbbben kerüljön sor a választásokra.) Annál inkább várható volt a kudarc, mert maga a „márciusi ifjúság” is megosztott. Ami egyébként a polgári forradalmak alapvető törvényszerűsége, hogy a győzelem másnapján az eddigi harcostársak között vita támad a további feladatokat illetően. Azon csodálkozhatnánk, ha az eddigi meglehetősen laza együttes, amelynek kis csoportjai a márciusi napokban találtak egymásra, egységes, erős pártként tevékenykedett volna március után.

A nyilvánvaló vereség készítette Pálfit május 27-én arra a nyilatkozatra, hogy amíg erős ellenzék nincs, a kormány nem bukhat meg. Hasonló motívumok, valamint az a felismerés, hogy az országgyűlési választásokon nem indulhat eséllyel a május 10-e körüli napokban játszott szerepének tisztázása nélkül, indíthatták Petőfit az ugyancsak május 27-én kelt nyilatkozatának megtételére. Tudjuk, ez sem használt, Petőfi is megbukott. A Marciusius Tizenötödike, amikor június 1-én megfogalmazta programját — amely szerint a jelenlegi kormányt ők nem tekintik végeredménynek, ezért vonultak oppozícióba — nem hagyott kétséget afelől, hogy mit várnak az országgyűlési választásoktól: „Mi illúziókat nem akarunk magunknak csinálni. Mi előre tudjuk, hogy a tisztán radical párt a gyűlésben roppant nagy minoritásban fog maradni.” (Kiemelés a szerzőtől.)

b) Nyáry szerepe a tárgyalt események során — úgy tűnik — világos. A jelek szerint Nyáry Pál, a kiemelkedő szervezőképességű ellenzéki politikus, sértettsége komoly tényező volt a válság előidézésében. A kormányból kimaradt Nyáry április végén nyíltan védelmébe vette a „márciusiakat”, s nem nagyon titkolta a kormány — főleg hivatali felettese, a belügyminiszter — iránti érzelmeit. (A május 2-án tartott megyegyűlésen — mint a Pesti Divatlap tudósítása mondja — például „fölötte mulattató modorban” magyarázta az új törvényeket.) A Marciusius Tizenötödike május 3-i furesa cikkében sejtetni is engedte, hogy táboruk és Nyáry a kormány ellenzékében egymásra találtak.

A Marciusius friss értesülése a fegyvertár megvizsgálásáról, s az előző napon még támadott személy, mint „saját jelölt” emlegetése — láttuk — egy napon történt. Feltételezhetővé teszi ez, hogy Nyáry volt az informátor, mint kivilágolt ez a Pálfi ellen indított vizsgálat során, a május 19-i esetről. Elképzelhető, hogy a Nyárytól nyert információk során alakult ki a Marciusius szerkesztőjében a felismerés, hogy Nyáry maga is Batthyány bécsi útjának kudarcára, és — mint Lederer — a miniszterelnök lemondására számít.

Nem tudhatjuk, a macskazenék szervezésében közvetlenül részt vett-e Nyáry, s főleg: szerepe volt-e a május 10-én este előállított kritikus helyzet előidézésében. Az bizonyos, hogy Nyáry számára kedvező szituáció jött létre, amelyben jól föltalálta magát. A márciusi napok után most ismét Nyáry állott az események középpontjában, s az „új kombinációban” bizakodó Marciusius úgy vélte, előállhat Nyáry miniszterelnökségének javaslatával. Az események, a kormányvisszhang, majd a kibékülési jelenet ismeretében feltételezhetjük, Pálfi cikke nem születhetett meg Nyáry tudta, legalábbis bátorító magatartása nélkül.

Nyáryt ezer szál kötötte a kormánykörökhöz, tudhatott a minisztertanácsok időnkénti kedveszegett, megfáradt hangulatáról. Akár közvetlenül Széchenytől, vagy Kossuthtól is értesülhetett dolgokról. (Láttuk, maga Batthyány is bevonta őt kormány szintű feladatba: a fegyvertár megvizsgálásába.) Egyáltalán nem tűnhet lehetetlennek, hogy *elérkezettnek látta az időt* egy radikálisabb minisztérium létrehozására. (A jelek szerint a bécsi kormányválságnak is volt némi sugalmazó hatása.) Nyáryt hívei május 11-én még miniszterelnöknek akarták, de a másnapi népgyűlés mérsékelt sikere után — az ugyancsak miniszternek ajánlott Teleki kijelentése alapján sejtethetjük — *megelégedtek volna a belügy-miniszeri székekkel is.* (A rendőrség egyaránt tudott a tüntetők s a katonaság előkészületeiről, próbált is beavatkozni május 10-én este a katonai szerveknél, de eredménytelenül. Így a történetekért ha az egész kormányt nem is, de a belügy-minisztert felelőssé lehetett tenni, hogy miért nem akadályozta meg a tüntetést.)

Nyáry, a katonaság elleni vizsgálat tényleges vezetője, május 19-én, a vizsgálat befejezésével tulajdonképpen visszavonult. Elfogadta a meghívást a minisztertanácsra, s ezzel együtt Batthyány és minisztertársai békülésre nyújtott jobbát is. (Szerinte ekkor már csak Kossuth hiányzik a tökéletes egységhez.) Az események iróniája, hogy ezen a napon Nyáry nemcsak a kormány elleni támadás tervét adja fel nyilvánosan, de egy váratlan esemény *a nyilvános szerepléstől való visszavonulásra készíti.* Ő volt ugyanis az, aki az aznapi minisztertanácsból jövet a Radical Körben tájékoztatást tartott a kormány által tervezett lépésekről, s ezzel — de valószínű külön is — információkat adott Pálfinak. A Marczius élelmes és mozgékony szerkesztője, mivel a lap már nyomás előtt állott, a legfrissebb híreket a fejléc záróvonalai közé — a szokott jelszó: „Nem kell táblabíró politika!” helyére — szedette ki. A tömör közlés egyik mondata: *István nádort a minisztertanács provizórius királynak kiáltotta ki* (ti. a király Bécsből történt eltűnése miatt), szolgált alapul a Marczius Tizenötödike elleni sajtóvétségi eljárásra. A sokáig elhúzódó vizsgálat Nyáryt meglehetősen passzivitásra készítette, így közéleti tevékenységét — eltekintve hivatali munkájából adódó feladatoktól — csak az országgyűlésre korlátozta, — igaz, ott igen figyelemre méltó szerepet játszott.

Az eset után Nyáry szemmel láthatóan megszakította kapcsolatát a baloldallal. A rendőri szervek legalábbis a nyár folyamán nem tudnak semmi olyat jelenteni Szemerének — aki különös gonddal figyelteti riválisát —, amelyből a radikálisok és Nyáry kapcsolatára lehetne következtetni.

c) *Kossuth betegsége* az ismertetett tünetek alapján — ha szó is volt némi nem elhanyagolható kimerültségről — elsősorban *politikai természetűnek látszik.* Valószínűsíti ezt nemcsak a betegség gyakori hangoztatása, Obonyai doktor ellentmondásos közleménye, hanem *Kossuth gyors gyógyulása* is, amely a tragikus hangú orvosi közlemény s a teljes nyugalmat ígérő falusi magányba való menekülés után két napra következett be. Mindezek alátámasztani látszanak a feltételezést, hogy Kossuth részben a kormányban uralkodó hangulat miatt (amelynek Széchenyi szerint maga Kossuth az egyik képviselője), részben a kormány kétségtelen nehézségei miatt, ha nem is foglalkozik komolyan a lemondás gondolatával, egy időre *hátterbe akar húzódn.* Lehet, hogy a betegség túlhangsúlyozása a közvéleményre oly érzékeny *Kossuth önvédelme,* hiszen ezekben a napokban a *penzügyi igazgatás* sem tud valami nagy eredményt elérni a *Bécsből való függetlenedés terén.* (Április végén ugyanúgy egymást érik az Eszterházy Pál közvetítésével az osztrák pénzügyminisztériumhoz intézett iratok,

mint ahogy kétnaponként hasonlóak születnek a miniszterelnök hadügyi irodájában a katonai kérdések kapcsán. Fogadata kezdetben egyiknek sem volt.) Ami pedig más munkálatokat (kincstári utalványok, papírpénz) illet, azok sem mutatnak fel a nagyközönség számára látható eredményt hamarabb, mint május közepén vagy végén.

Ilyen körülmények között, amikor a türelmetlen közvélemény előtt a cselekvési szabadságában korlátozott kormány csak kompromittálódik, a *várakozó álláspont* teljességgel érthető. De nincs ellentmondásban vele egy új, tevékenyebbnek ígérkező kormánnyal való együttműködés lehetősége. Így határozottan *feltételezhető*, hogy Kossuth akár Nyárytól személyesen, akár a radikálisoktól — például Csernátonitól, későbbi bizalmasától — *tudott az új kombinációról*, Nyáry aktivizálódásának okairól. (Önmagában a Marcius említett május 3-i furcsa helyreigazítása is felkelthette figyelmét.) Az is elképzelhető, hogy *hallgatólagos beleegyezését* is bírták az új kombináció tervezői. Fel kell ezt tételoznünk, mert nem tarthatjuk valószínűnek, hogy május 11-én este Pálfi — mégha az adott pillanatban a Nyáry és Kossuth közötti „egyezség” csak az ő kívánságuk volt — *minden alap nélkül* tollára merete volna venni Kossuth nevét. Maga a *békétlen látogatókra* tett célzás — amely a nyilvánvaló kudarc után lát napvilágot — is támogatni látszik ezt a feltételezést. (Persze az is kétségtelen, hogy nem képzelhető el ezekben a napokban egy radikális kormány Kossuth nélkül!)

Kossuth azonban *kormányon van*, így helyzete meglehetősen kényes. Ez indokolja *óvatos magatartását*, amivel éppen a kritikus szakaszokban (május 8-án, a maeskenéz idején, majd 13-án, a naggyűlés másnapján) hívja fel ismétleten a figyelmet betegségére. Ugyanakkor a tervezett új kombinációt csak mint a közéleti tevékenység egy *lehetőségét* tekinti, ezért passzív magatartást tanúsít, *aktív tevékenységet nem fejt ki* érdekében. S mert a tervezett radikális kombináció — bár számára elképzelhetőleg kívánatos — csak lehetőség, s a minisztérium dolgai közben mennek előre, ezért nemcsak saját minisztériumának ügyeit intézi tovább, de *tevékenyen részt vesz az összminisztérium minden olyan lépésében, amelyek annak helyzetét, jövőjét jelentősen befolyásolhatják*. (Lásd a Csernovicsnak szóló megbízatást, a frankfurti követek útnak indítását, a Jellasics tervezett letételével kapcsolatos iratokat.)

Bár a május 18—19-i gödöllői látogatás indoka nem világos, fel kell tételoznünk, hogy Kossuth már május 12-e után látta, hogy a *radikálisok ereje nem elégséges* a politikai konstelláció megváltoztatására. Valószínű azonban, hogy a „fiatal izgatók” elleni keményhangú nyilatkozatra nem került volna sor, ha Nyáry nem teszi azt a furcsa, a *fejlemények és Kossuth betegsége közötti kapcsolatra utaló kijelentést*. Elképzelhető, hogy Nyáry megjegyzése — a Deák által feltételezett együttműködés ellenére — egyáltalán nem baráti indulatokból fakadt és tulajdonképpen Kossuth taktikázását akarta leleplezni. (Kettejük valószínű kapcsolata csak a július 11-i, de főleg az agusztus 3-i országgyűlési eseményeknél érzékelhető.) Ha így volt, Nyáry csípős kiszólása elérte célját. Mivel a kormánynak arról is tudomása volt, hogy Kossuth nyíltan egyetértett a Marcius május 5-i cikkével, amellyel a kabinet tagjai — hivatali állásuknál fogva — nem érthettek egyet, ezért a történetek után Kossuthnak valamiféle nyilatkozatot kétségtelenül tennie kellett, önmaga és a helyzet tisztázására. Úgy érezhette, hogy nyilvánvalóan *el kell magát határolnia a radikálisoktól*, akikkel egyébként még nem is lehetett számottevő kapcsolata.

Egy kétségtelen: ha Kossuth a hazai fejlemények kibontakozása szempontjából már ekkor üdvösebbnek tartott volna egy radikális kormányt, megvalósí-

tásának lehetőségét nagyon fenntartással kezelte. Talán ennek a magatartásnak és tapasztalatnak is gyümölcse az alábbi, 1849 februárjában Csernátonihoz intézett levelében tett kijelentése: „Elemeket ember nem teremt. *Felhasználni azt, ami van*, ez a status-bölcsesség feladata.” (Kiemelés az eredetiben.)

JEGYZETEK HELYETT

Mivel a felhasznált anyag nagy része ismerős, vagy könnyen hozzáférhető, mellőztük a részletes hivatkozásokat. A felhasznált sajtó, elsősorban a *Marcius Tizenötödike* és a *Pesti Hírlap* idézett számainak dátumát mindég jelöltük. Széchenyi gyakran emlegetett 1848-as naplóját ld. *Károlyi Árpád*: Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka. I. köt. Bpest. 1921. (A többnyire német nyelvű napló magyar fordítása: Széchenyi összeomlása. Az 1848-as napló. Fordította Ferdinandy Mihály. Bpest. 1942.) Kossuth pénzügyminiszteri iratait ld. Kossuth Lajos Összes Munkái. XII. köt. Bpest. 1903. Kossuth Lajos az első felelős magyar minisztériumban. Sajtó alá rendezte Sinkovics István. Bpest. 1957. Deák id. levelét ld. Deák Ferenc beszédei. Összegyűjtötte Kónyi Manó. II. köt. Bpest. 1903. Kossuth Csernátonihoz intézett 1849. évi id. levelét ld. Összes Munkái XV. köt. pótlásában. Perczel Mór id. levelét Kossuthhoz: az 1848/49. évi minisztérium levéltárában, a nem iktatott pénzügyminiszteri iratok között. Az említett rendőri jelentéseket ld. ugyanott, a Belügyminisztérium rendőri iratai között. Nyáry Kossuthhoz írott ápr. 3-i levelét ld. V. *Waldapfel Eszter*: A forradalom és szabadságharc levelestára. I. köt. Bpest. 1950; Nyáry április 25-i nyilatkozatát az ifjúságról: Nemzeti. 1848. máj. 7. A vérengzésben részes katonaság elleni vizsgálatról részletes tudósításokat közöl a *Pesti Hírlap* és a *Nemzeti*.

A májusi események közkeletű értékelését ld. *Spira György*: A magyar forradalom 1848—1849-ben. Bpest. 1959: újabb kiegészítéseket: *Spira György*: 1848 Széchenyi és Széchenyi 1848-a. Bpest. 1964. Petőfi szerepének részletesebb és újszerű megvilágítására ld. *Lukácsy Sándor*: „... és piros zászlókkal”, III. rész. Kritika, 1968/3. A Lederer elleni tüntetés összefüggéseinek részletesebb vizsgálatára ld. *Urbán Aladár*: Az 1848. május 10-i katonai vérengzés a budai Várban. Hadtörténelmi Közlemények, 1968/1. Nyáry májusi tevékenységére ld. *Urbán Aladár*: A Marcius Tizenötödike sajtópere. „Petőfi és kora” c. tanulmánykötet (szerk. Lukácsy Sándor és Varga János) Bpest, Akadémiai Kiadó. 1970. Petőfi májusi szerepére ld. *Urbán Aladár*: Petőfi népgyűlése körül. Kritika, 1969. 11.

A. УРБАН

Агитация и кризис правительства в мае 1848 г.

Резюме

2 мая 1848 г. Лайош Баттьяни премьерминистр поехал в Вену, чтобы попытаться решить вопрос, невыяснений в 3-ем законе 1848 г. — правовое положение австрийских войск, расположенных на территории Венгрии. Его долгое пребывание в Вене давало возможность опасаться неудачи, поэтому радикалы, которые были недовольны правительством и до тех пор по разным причинам, и их газета — «Марциуш Тизенётди ке» (Пятнадцатое Марта) в начале мая начали все более решительную агитацию против правительства. 7 мая в венгерской столице начались демонстрации против правительственных чиновников, а вечером 10 мая, после однодневной отсрочки, было проведена также демонстрация против генерал-лейтенанта Ледерера, главнокомандующего австрийскими войсками, находившимися на территории Венгрии. С целью охраны квартиры генерала Ледерера, находившейся на крепостной горе, были отправлены воинские отряды, которые разбили наголову толпу демонстрантов. Произошло, таким образом, и в венгерской столице столкновение войск с гражданским населением, чего в порядке исключения среди революционных городов Европы она в мартовские дни избежала. Военное вмешательство произошло без ведома и согласия правительства, что указывало на то, что правительство Баттьяни не располагает полнотой власти даже в собственной столице. Демонстрация же была организована радикалами, знавшими о военных приготовлениях, с другой стороны, они знали также и том (известие пришло как раз 10 мая), что поездка Баттьяни в Вену оказалась все же не безрезультатной — король высочайшим манускриптом от 7 мая дал согласие на то, чтобы австрийские войска в Венгрии были подчинены венгерскому министру обороны.

За военные действия, за кровопролитие радикалы сделали ответственным правительство и требовали, чтобы было создано новое правительство под руководством Пала Нари, члена домартовской оппозиции вице-гешпана комитата Пешт, с сохранением в прави-

тельстве Кошута. 12 мая под руководством поэта Шандора Петефи, сыгравшего руководящую роль в мартовские дни, был созван народный митинг, который выразил свое недоверие к правительству. Казалось, развертывается правительственный кризис, который был вызван не только интенсивной агитацией левого крыла, но также и быстро развертывавшимися как внутренними, так и внешними событиями. 15 мая пришло известие о том, что сербское национальное движение на юге страны угрожает вылиться в вооруженный конфликт, а 15 мая пришло известие из Вены, что вследствие новых революционных событий кайзер и король уехал из столичного града — Вены — в неизвестную местность. Под взаимодействием таких условий и развернулся в течение нескольких дней майский кризис.

Статья занимается элементами и участниками кризиса, а также их мотивами в трех направлениях. Сначала автор анализирует деятельность и поведение радикалов, затем — Нари, и в заключение — Кошута. Статья показывает, что радикалы начали свою усиленную агитацию, исходя частично из теоретических соображений, частично из того, что они надеялись в том, что Баттьяни подаст в отставку (Мысль была подсказана вестью об отставке австрийского премьера Фикельмонта от 4 мая) и они надеялись, что в лице Нари они нашли соответствующего, достаточно популярного кандидата на пост премьер-министра. Создававшиеся однако к середине мая обстоятельства угрожали возможностью войны, что привлекло симпатии общественного мнения на сторону правительства, которое и так имело поддержку в населении вследствие своего оппозиционного прошлого. Стремления к национальному единению, итак, лишили радикалов от действительности своей антиправительственной агитации. Поражение, понесенное ими сказалось и в последствии, в итогах парламентских выборов.

Относительно поведения Нари статья показывает его связи с радикалами от мартовских дней, его активную роль в следствиях по кровопролитию 10 мая, а также агитацию за назначение его министром внутренних дел или премьер-министром. Как можно установить, между Нари и Баттьяни противоположность была ликвидирована уже к 19 мая, так как вопрос о кризисе правительства был снят с повестки дня. В то же время Нари давший интервью газете «Марциуш Тизенётдикке» о заседании правительства 19 мая, был замешан в дела юридического следствия, направленного против газеты как раз в эти дни, и поэтому он был вынужден ограничить свою публичную деятельность лишь на парламентские выступления.

Исполняющий в правительстве должность министра финансов Кошут в дни кризиса занимал выжидательную позицию. Он часто заявлял уже с конца апреля больного (хотя тем временем он прилежно работал в своем министерстве, и также участвовал в делах правительства по Хорватии, по посланию уполномоченного в Франкфуртский парламент и т. п.). Политический характер его болезни очень ясно сказывается в том, что он 18 мая уезжает из столицы, чтобы искать себе полное выздоровление в полной спокойствии, но 20-го внезапно возвращается, получив известие о значительном внезапно возвращается, получив известие о значительном засадамнии 19 мая правительства. Так как положение к этому времени полностью выяснилось, Кошут, который не хотел оказаться перед правительством нежелающим, но в то же время считал бы невозможным правительство более левого направления без своего участия, сделал заявление, в котором однозначно отгородил себя от радикалов. Автор предполагает, что в это время и не могло быть более тесного контакта между будущим руководителем освободительной борьбы и пештскими левыми. Эта связь создалась лишь впоследствии, в период парламента народных представителей в июле 1848 г.

A. URBÁN

AGITATION ET CRISE GOUVERNEMENTALE EN MAI 1848

Résumé

Le 2 mai 1848, Lajos Batthyány, le premier hongrois, partit pour Vienne, afin de tenter de régler la question laissée ouverte par l'article III de la loi de 1848, à savoir, le statut des troupes régulières autrichiennes stationnant en Hongrie. Son long séjour dans la ville laissa conclure à un échec, dès lors les radicaux, mécontents pour plusieurs raisons du gouvernement, et, en premier lieu leur organe „*Marciusz Tizenötödike*” [Quinze Mars], commencèrent, début de mai, une agitation plus vigoureuse contre le ministère. Le 7 mai, des manifestations eurent lieu dans la capitale contre les fonctionnaires du gouvernement, puis le 10 du même mois, dans la soirée, après un retard d'un jour, la manifestation commença contre le haut commandant des troupes autrichiennes de Hongrie, le général de division Lederer, qui siégeait dans le château de Buda.

Les formations militaires, sommées préalablement de défendre le siège du haut commandant, dispersèrent à coups de matraque les manifestants sans armes. Et voilà qu'eut lieu même dans la capitale hongroise une collision entre les citadins et les troupes régulières, ces dernières étant les seules parmi les révolutions européennes, à l'éviter au cours des jours de mars. L'ingérence armée eut lieu à l'insu et sans l'assentiment du gouvernement, ce qui attestait indubitablement que dans la capitale le gouvernement Batthyány ne fut pas maître de la situation. Par contre les radicaux avaient d'une part organisé la manifestation en pleine connaissance des préparatifs militaires et ils le firent d'autre part, car précisément le 10 mai ils venaient d'être informés de ce que le voyage de Batthyány à Vienne n'était pas sans être couronné de succès, le roi, dans son rescrit du 7 mai, ayant approuvé la subordination des soldats autrichiens au ministre hongrois de la déference nationale.

L'aile gauche ne tarda pas à mettre en cause le gouvernement Batthyány pour le massacre fait par les soldats et insista sur ce qu'un nouveau ministère se formât avec la participation inchangée de Kossuth et présidé par Pál Nyáry, adhérent de l'opposition, qui, avant les jours de mars ne fut pas membre du cabinet. Le 12 mai, sous la direction du poète Sándor Petőfi, ayant joué un rôle notable pendant les jours de mars, on organisa un meeting qui ne manqua pas d'exprimer sa méfiance à l'égard du gouvernement. Il semblait que l'on allait assister à une crise gouvernementale accélérée non seulement par une agitation accentuée de l'aile gauche, mais aussi par le développement rapide des événements à l'intérieur et à l'extérieur du pays. Le 13 mai, la nouvelle se répandit en effet que dans la Hongrie du sud les mouvements serbes menaçaient d'une insurrection armée immédiate, alors que le 18 mai un reportage de Vienne fit savoir, qu'en raison de nouvelles émeutes, l'empereur-roi quitta sa résidence pour s'installer à un lieu inconnu. Dans de pareilles circonstances la crise de mai finit par se déclencher en l'espace de quelques jours.

L'auteur de l'article a choisi trois points de vue pour soumettre à l'examen les éléments et les protagonistes de cette crise: pour commencer il se penche sur l'étude de la prise de position des radicaux et analyse dans la suite, les activités et les attitudes de Nyáry et de Kossuth. Il démontre que l'aile gauche commença son agitation redoublée parce qu'elle comptait à la démission de Batthyány (idée lui inspirée par le démissionnement du premier autrichien, Ficquelmont) et en partie parce qu'elle croyait qu'en la personne de Nyáry on venait de trouver un candidat convenable et populaire à la présidence du conseil. Cependant les événements déroulés à mi-mai recelaient le danger de l'éclatement d'une guerre extérieure, dès lors l'opinion publique prit nettement position pour le gouvernement, dont la popularité se vit assurée par son ancienne attitude oppositionnelle. Les efforts d'unification nationale coupèrent donc l'herbe sous les pieds de l'agitation de l'aile gauche qui put observer les conséquences de son échec d'alors dans les résultats des élections parlementaires.

Quant à l'attitude de Nyáry l'article représente les relations qu'il avait établies avec l'aile gauche depuis les jours de mars, son rôle actif au cours de l'instruction suivant le massacre et décrit la propagande faite en faveur de sa personne pour être élu président du conseil et ministre des affaires intérieures. Ainsi que l'on sait, le 19 mai, les divergences ayant existé entre Nyáry et Batthyány finirent par cesser, vu que la crise gouvernementale se vit rayée de l'ordre du jour. Du même coup, Nyáry s'emprêta, dans ces jours, dans le délit de presse intenté contre le journal Marcius Tizenötödike pour avoir donné des informations sur le conseil des ministres ayant eu lieu le 19 mars, ce qui fit que l'activité politique de Nyáry se limitât pour un certain temps au Parlement.

Détenant le portefeuille des finances au sein du cabinet Kossuth, lui, adopta, dans la période de la crise, une position attentiste. A partir de la fin d'avril il se disait malade à plusieurs reprises, mais entre temps, il ne cessa de travailler non seulement dans le ministère, mais il prit part au règlement des affaires communes, telles p. e. la question croate, l'envoi des députés à Francfort. Rien n'atteste mieux l'aspect politique de sa maladie que le fait qui témoigne de ce que le 18 mai il quitta la capitale pour trouver un rétablissement dans le repos, mais le 20 du même moi il revint inopinément à la nouvelle du conseil des ministres du 19 mai. Vu qu'à cette date la situation se trouva complètement élucidée, Kossuth — qui ne désirait aucunement témoigner d'une attitude illoyale à l'égard du gouvernement, mais qui estimait impensable la formation d'un ministère gauchiste sans la présence de sa personne — fit une déclaration par laquelle il se délimita nettement de l'aile gauche. L'auteur de l'article suppose qu'à ce temps il ne pouvaient exister des relations sérieuses entre Kossuth, futur chef de la guerre d'indépendance, et l'aile gauche de la capitale. Ces relations ne se formèrent que plus tard, dans la période de la diète représentative convoquée en juillet de 1848.